

KULTÚRA SLOVA

*Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR
Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria
Betáková, Gejza Horák, Ján
Horecký, Ján Kačala, Ivan
Masár, Ján Matejčík, Ján
Oravec, Konštantín Palkovič,
Jozef Ružička, Ján Sabol,
Elena Smiešková, Milan Ur-
bančok

REDAKCIA
Bratislava, Nálepkovala 26

KULTÚRA SLOVA, ROČNÍK 5 — 1971 — ČÍSLO 6

OBSAH

- I. Masár, Jazykovedci a ja-
zyková výchova 193

Hlasy o slove

- S Alexandrom Matuškom roz-
hovor prvý 200

- Čítame Slovník slovenského ja-
zyka 202

- J. Kačala, Nad publikáciou
o spisovnej slovenčine a ja-
zykovej kultúre 206

- F. Sabol, Ťažkosti s dakto-
rými cieľovými predložkami. 211

- J. Chovan, Toče a obraty v
názvosloví telesných cvičení 214

Rozličnosti

- Kocúrkovo, kocúrkovčina. M.
Majtán 217

- Ešte stále *botník*? V. Betá-
ková 219

Správy a posudky

- Konferencia o jazykovej výcho-
ve v materských školách. M.
Pisárčiková — F. Ko-
čiš 220

Spytovali ste sa

- Architektský? M. Považay. 223

- Pútač, či putač? J. Jacko . 223

- Pravopis latinských názvov ča-
sopisov a zborníkov. J. Ho-
recký 224

- Vyklbiť panvu — nie pánev. J.
Jacko 224

KUL TÚRA SLOVA

Jazykovedci a jazyková výchova

IVAN MASÁR

I. Jazykovej kultúre v širšom i užšom zmysle tohto slova venuje sa osobitná pozornosť najmä od roku 1966, teda zhruba päť rokov. Tým nechceme povedať, že dovtedy sa práca na tomto úseku nerozvíjala.¹ Kvalitatívny rozdiel je však v tom, že sa od r. 1966 od vedeckej konferencie o kultúre spisovnej slovenčiny (5. — 7. 12. 1966 v Smoleniciach) vychádza v jazykovej kultúre z ucelenej teórie spisovného jazyka, ktorú reprezentujú Tézy o slovenčine.² Vypracovanie takejto teórie sa pokladalo za naliehavú úlohu slovenskej jazykovedy. „V nijakom prípade sa nemôžeme uspokojiť s priamočiarou aplikáciou teórie osnovanej v inom spoločenskom kontexte, lebo by sa nám mohli stratiť špecifické črty národnej situácie,“ zdôrazňoval J. Ružička³ už v príprave na konferenciu.

Nasledujúce zamyslenie nad prácou jazykovedcov zacielenou na jazykovú výchovu, ktorá sa v 11. téze charakterizuje ako spoločensky potrebná a pokroková činnosť, predkladáme ako rámcový prehľad⁴ o práci vykonanej v ostatných piatich rokoch.

¹ Podrobný prehľad o tejto práci pozri G. Horák, *Jazyková kultúra od r. 1945*, SR 25, 1960, 321—328.

² Pozri J. Ružička, *Tézy o slovenčine*, zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1967, 283-290; pozri aj KS 1, 1967, 33-40, SR 32, 1967, 129-134.

³ *Úlohy slovenskej jazykovedy*, SR 31, 1966, 202.

⁴ Má informatívnu funkciu. Skúsenosti z jazykovej poradne JÚĽS SAV ukazujú, že ani záujemcovia o jazykovú kultúru nie sú dostačujúco informovaní o práci jazykovedcov na poli jazykovej výchovy. Dokazujú to mnohé listy, v ktorých upozorňujú na isté nedostatky a chyby, pričom uvažujú napríklad takto: „Dosiiaľ som nijako nepobadal, že by ste sa s problémom, ktorý spomínam, boli nejako zaoberali. Nevieam, či je to zapríčinené ľahostajnosťou voči slovenčine, či nedostatkom možností a právomoci.“ (Z listu v. Širokého zo 7. 2. 1971, archív jazykovej poradne JÚĽS SAV.)

II. 1. Na spomenutej konferencii sa hovorilo veľmi kriticky o spoluzodpovednosti školy za neuspokojivú úroveň jazykovej praxe.⁵ Pritom je jasné, že školy sú dôležitým činiteľom v jazykovej výchove a v utváraní jazykovej kultúry.⁶ Preto treba ukázať, ako sa v novej situácii po konferencii jazykovedci angažovali za zlepšenie stavu jazykovej kultúry na školách. Predovšetkým sa usilovali, aby sa o novej teórii spisovného jazyka dozvedeli učitelia na všetkých stupňoch škôl, t. j. aj budúci učitelia. Preto v rámci podujatí Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV a v rámci špecifických akcií Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV usporadúvali pre učiteľov ako rozhodujúcich činiteľov pri zvyšovaní jazykovej kultúry prednášky a semináre o jazykovej kultúre.⁷ V tejto činnosti sa pokračuje stále.⁸ Jej dôležitou zložkou, konkrétne zasahujúcou školu, sú jazykové analýzy učebníc, predovšetkým rozborov základných učebníc, ďalej učebníc tzv. vlastivedných predmetov a ostatných pomôcok. Popri analýze jazykových nedostatkov odkrývajú sa v posudkoch základné príčiny dakedy až prekvapujúco nízkej úrovne školských textov.⁹

⁵ Pozri zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 203-278.

⁶ Takto sa to výslovne konštatuje v Tézach o slovenčine [pozri KS 1, 1967, 39].

⁷ Na všetkých týchto podujatiach sa najaktívnejšie zúčastňuje riaditeľ JÚĽŠ SAV prof. J. Ružička. Spomenieme aspoň niektoré. Na výročnej členskej schôdzi Združenia slovenských jazykovedcov v Nitre, kde boli prítomní aj učitelia Nitrianskeho okresu, prednášal o jazykovej kultúre v škole (pozri *Spisovný jazyk a jazyková kultúra v škole*, SR 33, 1968, 129-137). Podobné podujatie zorganizoval ako predseda Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV aj na Pedagogickej fakulte v Trnave (pozri správu v KS 3, 1969, 59-60), zúčastnil sa na viacerých okresných konferenciách učiteľov, prednášal v Mestskom dome kultúry a osvetu v Bratislave (pozri *Besedy o slovenčine*, Bratislava 1969, 1-22, 46-64). Veľmi aktívnymi činiteľmi sú v okruhu ovplyvňovania jazykovej praxe aj ďalší pracovníci JÚĽŠ SAV, predovšetkým G. Horák, J. Oravec a J. Kačala (pozri *Besedy o slovenčine*, 35-45, 102-118, 118-135). Stretnutí jazykovedcov s pedagogickými pracovníkmi bolo v ostatných piatich rokoch pomerne veľa — o niektorých sú informácie v časopisoch (pozri napr. G. Horák, *O jazykovej kultúre v školách*, KS 2, 1968, 180; pozri aj KS 5, 1971, 56-58).

⁸ Z osobitných akcií, ktorými sa udržiava prospešný styk jazykovedy so školou, treba tu zaznačiť cyklus prednášok v Mestskom dome kultúry a osvetu nazvaný *O slovenčine pre slovenčinárov*. Poprední odborníci prednášajú v ňom o slovenčine v súčasnosti, o skladbe jednoduchej vety (J. Ružička), o fonetickom výskume a spisovnej výslovnosti (A. Kráľ), o pohybe v slovenskej morfológii (L. Dvonč), o vedľajších vetných členoch (J. Oravec), o lexikálnej norme v SSJ (M. Urbančok), o etymológii (Š. Ondruš) a o slovotvorňom a morfématickom rozbere (J. Horecký).

⁹ Pozri napr. J. Bartoš, *O jazykovej stránke učebníc pre 1. ročník zá-*

2. V teórii jazykovej kultúry sa za ďalšieho dôležitého činiteľa vo veľkej miere ovplyvňujúceho jazykovú kultúru pokladá tlačené slovo. Osobitný význam sa pripisuje dennej tlači, lebo noviny sú pre mnohých našich spoluobčanov jediným spisovným textom, s ktorým sú v dennom styku. Už dávnejšie sa novinárom pripomínalo, že majú zodpovednosť nielen za utváranie verejnej mienky, ale aj za jazykovú úroveň textov, ktorými sa obracajú na svojich čitateľov. I dnes ešte platí dávnejšie vyslovená téza, že novinár je aj jazykovým učiteľom národa.¹⁰ Veľký význam tlače pre jazykovú kultúru zdôrazňujú aj Tézy o slovenčine.¹¹ Základné otázky jazykovej úrovne našich novín prerokovali jazykovedci v diskusiách s novinármi ešte pred smolenickou konferenciou,¹² takže na konferencii tieto problémy nemuseli byť v strede pozornosti.¹³ Pravdaže, denná tlač a časopisy sú predmetom sústavného záujmu jazykovedcov pracujúcich v okruhu jazykovej kultúry. Pomoc tlači ponúka sa najčastejšie v jazykových recenziách zväčša reprezentatívneho súboru čísel ústredných tlačových orgánov,¹⁴ rozbormi časopisov s celo-

kladnej deväťročnej školy, KS 4, 1970, 123—125; E. Smiešková, P. Neuman — M. Pravdová a kol., *Dejepis pre 6. ročník základnej deväťročnej školy*, KS 1, 1967, 56—58; Š. Michalus, J. Joza — J. Butvin — F. Červinka, *Dejepis pre 8. ročník ZDŠ*, KS 1, 1967, 216—218; ten istý, A. Sosík — V. Vrabec, *Dejepis pre 7. ročník základnej deväťročnej školy*, KS 1, 1967, 118—121; J. Oravec, K. Bartošek, *Dejepis pre 9. ročník ZDŠ*, KS 1, 1967, 178—181; V. Uhlár, *Znepokojujúce nedostatky učebnice literatúry*, KS 4, 1970, 253 — 254; V. Betáková, *Slovenčina v učebniciach fyziky*, KS 2, 1968, 23—27; J. Kačala, *Jazyková stránka učebníc*, zb. *Besedy o slovenčine*, 102—118.

¹⁰ E. Pauliny, *Spisovný jazyk a demokratizácia kultúry*, SR 14, 1948 — 1949, 129—136. Pozri aj G. Horák, *Jazyková kultúra od roku 1945*, 327.

¹¹ KS 1, 1967, 39.

¹² Na dvojdnovom seminári dňa 3.—4. októbra 1966 sústredila sa pozornosť jazykovedcov na slovnú zásobu a skladbu z hľadiska dodržiavania spisovnej normy a na jazykovoštýlové osobitosti publicistických žánrov (pozri správu J. Horeckého *Seminár o jazyku novín*, KS 1, 1967, 26—27). Cyklostylovaný zborník z tohto podujatia vydal Zväz novinárov v Bratislave pod názvom *O jazyku a štýle slovenskej publicistiky*, Bratislava 1967.

¹³ V diskusných príspevkoch sa k nim vrátili M. Pisárčiková, *Poznámky o jazyku novín* (pozri zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 258—260) a J. Findra, *O jazyku a štýle regionálnej tlače* (tamže, 260—263).

¹⁴ J. Oravec, *Reč slovenského vydania Rudého práva*, KS 1, 1967, 12—15; J. Kačala, *O jazykovej stránke denníka Sme*, KS 1, 1967, 77—80; Š. Michalus, *O jazykovej stránke bratislavského Večerníka*, KS 4, 1970, 80—84. Najväčším slovenským novinám — denníku Pravda — venuje sa pozornosť v predchádzajúcom čísle nášho časopisu: J. Horecký, *Úvodník v komunistickej tlači*, KS 5, 1971, 143—146; I. Masár, *Odborné názvy v denníku Pravda*, tamže, 147—152; J. Skladaná, *Jazyková stránka kultúrnej rubriky v Pravde*, tamže, 152—156 atď.

slovenskou pôsobnosťou,¹⁵ regionálnych časopisov,¹⁶ podnikových časopisov,¹⁷ poukazom na zvláštne prípady porušovania spisovnej normy i úvahami o funkcii špecifických jazykových prostriedkov v novinách¹⁸ a napokon pracovnými besedami a rozhovormi s redaktormi novín a časopisov.¹⁹

Tými istými prostriedkami ako s tvorcami novín udržiavajú jazykovedci styk aj s pracovníkmi vydavateľstiev, teda s činiteľmi zodpovednými za jazykovú úroveň kníh. Na seminároch s redaktormi a korektormi, ktoré sa spravidla začínajú prednáškou o vybranej téme, resp. jazykovou alebo štylistickou analýzou diela vydaného v príslušnom vydavateľstve, rozvíjajú sa užitočné rozhovory o problémoch jazykovej kultúry. Niekoľko takýchto podujatí sa uskutočnilo v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve, ktoré vzhľadom na knižnú produkciu pre školy — učebnice a učebné pomôcky — má medzi slovenskými vydavateľstvami osobitne dôležité postavenie,²⁰ vo Vydavateľstve SAV, vo vydavateľstve Tatran, Mladé letá, Osveta (v Martine). V istých prípadoch (vo vydavateľstve Obzor) sa vypracoval tematický plán stretnutí jazykovedcov s redaktormi. Okrem rozborov publikácií s nápravným zacielením sú v ňom prednášky umožňujúce redaktorom Obzoru doplniť a prehĺbiť si poznatky o špeciálnejších jazykových otázkach súvisiacich s vydavateľskou prácou.²¹ Ako priamu pomoc vydavateľ-

¹⁵ L. Dvonč, *O jazyku v Slobode*, KS 1, 1967, 152—155; ten istý, *Technika a šport a jazyk*, SR 31, 1966, 243—247; J. Skladaná, *O jazykovej stránke prvého tohtoročného čísla Sveta socializmu*, KS 2, 1968, 89—90; G. Horák, *Na obzore znova Slniečko*, KS 3, 1969, 74—77; Š. Michalus, *O jazykovej stránke Roháča*, KS 5, 1971, 45—48.

¹⁶ J. Jacko, *Znova o jazyku Zemplínskych novín*, KS 1, 1967, 279—281; A. Rýzková, *O jazykovej kultúre Záhoráka*, KS 4, 1970, 28—29; E. Bajzík, *Nevšímavosť voči jazyku v okresnej tlači*, KS 4, 1970, 285.

¹⁷ J. Horecký, *Sympatický podnikový časopis*, KS 2, 1968, 310—311 (o časopise *Prieskumník*); I. Masár, *Jazyková tvár dvoch podnikových časopisov*, KS 3, 1969, 259—261 (o časopise *Budovateľ a Slovníkár*).

¹⁸ J. Findra, *O jednom prípade porušovania normy v novinách*, KS 1, 1967, 199—202; J. Horecký, *O terminológii v novinách*, KS 4, 1970, 321—324.

¹⁹ Môžeme tu spomenúť takéto podujatia v redakcii Smeny, Pravdy, Nového slova, Večerníka, Sveta socializmu, Roháča a i. Podobné príležitosti využívajú jazykovedci nielen na jazykový rozbor novinových textov, ale aj na oboznamovanie novinárov s novou teóriou spisovného jazyka a s výsledkami svojho výskumu.

²⁰ Pracovníčka tohto nakladateľstva Z. Šoucová hodnotí spoluprácu s jazykovedcami ako potrebnú, lebo pomáha odhaliť nedostatky jazykovej úrovne publikácií SPN a vzbudzuje záujem redaktorov o jazykovú kultúru; ten má byť trvalou a neodmysliteľnou zložkou redakčnej práce (KS 2, 1968, 115—116).

²¹ V pláne seminára (vedie ho J. Oravec) sú témy z morfolologickej problematiky (prednáša J. Oravec), o syntaxi odborného štýlu (J. Ružička)

stvám treba chápať aj jazykové recenzie publikované v odborných časopisoch.²²

3. Ak sme novinárom dali atribút jazykových učiteľov národa, môžeme ho najmä v súvislosti s hovorenou podobou spisovného jazyka prireknúť aj pracovníkom televízie a rozhlasu. Vzhľadom na príťažlivosť až atraktivnosť týchto vážnych činiteľov v jazykovej kultúre dá sa aj bez širšie založeného prieskumu čítanosti novín a sledovanosti televíznych a rozhlasových relácií predpokladať aspoň taký široký záujem o televíziu a rozhlas ako o tlač. Na smolenickej konferencii sa redaktorom, reportérom a hlásateľom televízie a rozhlasu pripomenula povinnosť sústavne sa starať o zvyšovanie jazykovej kultúry a dobrou znalosťou spisovného jazyka prispieť k dvíhaniu kultúrnosti národa.²³ Pomoc jazykovedcov prisľúbená týmto inštitúciám na konferencii realizovala sa podobne ako v predchádzajúcich prípadoch najmä seminármi a besedami s hlásateľmi a redaktormi. Na nich sa spravidla rozbíral jazykový materiál získaný prieskumom vybraných relácií za isté obdobie. O výsledkoch tohto prieskumu a o pracovných stretnutiach jazykovedcov s pracovníkmi rozhlasu a televízie prinášali informácie odborné časopisy.²⁴ Tým, ktorí profesionálne pracujú s hovoreným slovom, adresovali jazykovedci časopisecké príspevky zamerané na niektoré špecifické problémy hovoreného slova.²⁵

i všeobecne o odbornom štýle (J. Horecký), o syntaxi jednoduchých viet (J. Kačala), o frazeológii (E. Smiešková), o slovensko-českých jazykových kontaktoch vzhľadom na preklad (M. Marsinová).

²² Upúšťame od podrobného bibliografického súpisu, iba konštatujeme, že napríklad len časopis *Kultúra slova* uverejnil jazykové rozborové články niekoľkých desiatok publikácií — zväčša kníh.

²³ Diskusný príspevok o jazykovej kultúre v televízii povedal na konferencii Š. Michalus, o prieskume jazykovej úrovne v rozhlasovom štúdiu v B. Bystrici hovorila E. Kriaková (zb. *Kultúra spisovnej slovenčiny*, 265 — 266, 266—268).

²⁴ J. Bartoš, *Slovenčina v televíznom kurze angličtiny*, KS 1, 1967, 234 — 236; Š. Michalus, *O prieskume hlásateľského prejavu v televíznom štúdiu Bratislava*, KS 2, 1968, 247—248; ten istý, *O jazykovej úrovni spravodajstva v bratislavskom štúdiu Československej televízie*, KS 3, 1969, 181—183; ten istý, *Rečová stránka novín, rozhlasu a televízie*, zb. *Besedy o slovenčine*, 86—101; E. Kriaková, *Čo počúvame z rozhlasového štúdia v B. Bystrici*, KS 4, 1970, 239—241; Š. Michalus, *O jazyku reportáže z Pretekov mieru a Majstrovstiev sveta v basketbale*, KS 4, 1970, 277—279; J. Stanislav, *Rozhlas a televízia v slovenskej rodine*, KS 4, 1970, 3—6; L. Dvonč, *Rozhlas a slovenčina*, SR 34, 1969, 243—244.

²⁵ J. Findra, *K problému umeleckého prednesu*, KS 1, 1967, 296—299; V. Uhlár, *Viazaná výslovnosť a znelostná spodoba*, KS 1, 1967, 146—150; ten istý, *Kultivovaná výslovnosť — podmienka recitačného umenia*, KS 2,

4. V prehľade práce, ktorou sa usmerňuje jazyková prax, treba spomenúť aj to, že pracovníci JÚLŠ SAV poskytujú expertízy zväčša v podobe jazykovej úpravy textov straníckym a štátnym orgánom, rozličným inštitúciám a úradom, názvoslovným komisiami,²⁶ odpovedajú na písomné i telefonické otázky týkajúce sa jazykovej správnosti ap. Aj tým sa zasahuje istý okruh používateľov spisovného jazyka a cibrí sa ich jazykové povedomie. Z pracovného styku s týmito inštitúciami rodia sa v istých prípadoch vzájomne prospešné podujatia.²⁷ Ovplyvňovanie jazykovej praxe napomáha aj rozhlasová jazyková poradňa (vznikla r. 1952; 16 rokov ju viedol G. Horák, od r. 1968 ju vedie M. Pisárčiková, pracovníčka JÚLŠ SAV).

5. Pre prácu v jazykovej kultúre má veľký význam i jazykovedná literatúra — knihy a časopisy. Z diel základného významu uvedieme na prvom mieste kolektívne dielo *Morfológia slovenského jazyka* (Bratislava 1966), ďalej práce J. Oravca, *Väzba slovies v slovenčine* (Bratislava 1967) a *Slovenské predložky v praxi* (Bratislava 1968), prácu J. Mistríka *Slovosled a vetosled v slovenčine* (Bratislava 1966), *Slovník slovenského jazyka* (I-IV. zv., Bratislava 1959—1968), viacero vydaní úspešnej príručky od E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca *Slovenská gramatika* (5., zrevidované a čiastočne doplnené vydanie, Bratislava 1968), prácu J. Mistríka, *Štylistika slovenského jazyka* (Bratislava 1970) a v tomto výpočte by sme mohli pokračovať. Z praktických príručiek treba spomenúť práce: A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu* (Martin 1966, zrevidovali V. Blanár, E. Smiešková, M. Urbančok), *Pravidlá slovenského pravopisu* (8. a 9. vydanie, Bratislava 1967, 10. vydanie, Bratislava 1970), *Jazyková poradňa IV* (Bratislava 1966), *Jazyková poradňa V* (Bratislava 1968).

Osobitne treba pripomenúť, že jazyková kultúra má od roku 1967 vlastný publikačný orgán — časopis *Kultúra slova*,²⁸ ten istým spôso-

1968, 33—37; L. Dvonč, *Pravopis a výslovnosť časti -man v slovách prevzatých z angličtiny*, KS 2, 1968, 79—82 atď.

²⁶ Pozri podrobnejšie J. Horecký, *Správa o činnosti jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1969*, SR 35, 1970, 243.

²⁷ Napr. cyklus prednášok *Besedy o slovenčine* v Mestskom dome kultúry a osvety v Bratislave. Okrem prednášok spomenutých v poznámke 7 a 24 zahŕňa publikovaný zborník ešte tieto: E. Smiešková, *Jazyková výchova v rodine*, G. Horák, *Jazyková kultúra a sebazvedľávanie*, J. Oravec, *Spisovná slovenčina v každodennom živote*, M. Urbančok, *Slang a jazyková kultúra*, I. Masár, *Rozvíjanie slovenskej odbornej terminológie*.

²⁸ Časopis popularizačným spôsobom rozvíja niektoré teoretické aspekty jazykovej kultúry (napr. G. Horák, *Príklad v jazykovej kultúre*, KS 4, 1970, 65—66; ten istý, *Postoj k jazyku*, KS 5, 1971, 97—100; J. Horecký,

bom dopĺňajú pravidelné jazykové rubriky v Nedeľnej Pravde (vedie F. Kočiš], v Lude [J. Ríпка], vo Večerníku (Š. Michalus) a v iných denníkoch.²⁹

III. Ak sme na začiatku ako novú črtu na úseku práce v jazykovej kultúre uviedli, že od smolenickej konferencie máme vlastnú teóriu spisovného jazyka, žiada sa v závere zdôrazniť ďalšiu črtu: odovzdávanie pozorovaní, výsledkov jazykovedného výskumu ap. aj živým slovom, nadväzovanie a udržiavanie osobných kontaktov jazykovedcov s činiteľmi dôležitými pre jazykovú kultúru.

Z tohto prehľadu podujatí zacielených na zvýšenie jazykovej kultúry sa vari dosť zreteľne ukazuje, že v pozadí tejto práce je premyslený systém a hádam aj to, že sa jej nevykonalo málo. Niekedy sa v súvislosti s tým kladie skeptická otázka, či je úsilie jazykovedcov úmerné dosiahnutým výsledkom; aj napriek vynaloženému úsiliu netreba totiž zastierať isté výkyvy napr. v jazykovej úrovni novín, hlásateľského prejavu ap. Trvalé výsledky môže však priniesť iba dlhodobá sústavná práca (nezabúdajme, že práca na poli jazykovej kultúry nie je jednorazová akcia — zaiste aj preto sa od začiatku r. 1971 zriadilo v JÚLŠ osobitné oddelenie pre jazykovú kultúru; vedie ho J. Kačala), ale najmä aktívny prístup tých jednotlivcov a inštitúcií k otázkam jazykovej kultúry, na ktorých sú jednotlivé akcie zamerané. Iné postupy sú nereálne a nepatria do kompetencie jazykovedcov.³⁰

Jazyková kultúra a teória komunikácie, KS 1, 1967, 225—227; ten istý, *Z teórie jazykovej kultúry*, KS 2, 1968, 65—67; J. Ružička, *Problémy slovenčiny v SAV*, tamže, 193—197; E. Smiešková, *Jazyková kultúra a frazeológia*, KS 3, 1969, 289—293; J. Sabol, *Spisovná výslovnosť a jazyková kultúra*, KS 2, 1968, 97—99; J. Kačala, *Teória a prax v jazykovej kultúre*, KS 5, 1971, 65—67]; v pravidelnom seriáli *Čítame Slovník slovenského jazyka* analyzuje neadekvátne spracované heslá v akademickom slovníku (pripravuje M. Urbančok); uverejňuje postoje významných osobností k jazyku ako k národnej hodnote (*Hlasy o slove*), prináša články z česko-slovenskej jazykovej problematiky (napr. K. Palkovič, *Na okraj prekladania z češtiny do slovenčiny*, KS 1, 1967, 73—76, ten istý, *České slová řiditi, řidič, řada ap. a ich slovenské ekvivalenty*, tamže, 141—145, Š. Michalus, *Poznámky k výberu slov v chystanom česko-slovenskom slovníku*, KS 4, 1970, 105—107; V. Slivková, *Ekvivalent v chystanom česko-slovenskom slovníku*, KS 4, 1970, 11—14; M. Pisárčiková, *Z osobitných problémov pripravovaného česko-slovenského slovníka*, tamže, 266—269; Š. Peciar, *Slovenské ekvivalenty českých činiteľských mien na -l*, tamže, 333—338), venuje sa odbornému názvosloviu (napr. J. Horecký, *O zásadách pri tvorbe názvoslovia*, KS 1, 129—132; ten istý, *O nových pomenovaniach z cudzích jazykov*, KS 4, 1970, 33—36; I. Masár, *O ustaľovaní jednotných názvov*, KS 3, 1969, 305—310), etymológii (Š. Ondruš, *O zrode a živote slov*, KS 4, 1970, 201—204,

Poznámky pokračujú na ďalšej strane.

*S Alexandrom Matuškom rozhovor prvý**

Vieme o konštantách Vášho štýlu, o zákonitostiach, ktorými sú zviazané vaše vety, ktorými je určený výber lexiky, ale to najsúkromnejšie, najjemnejšie čítanie slova, premýšľanie o vete, ten „múdry údiv tvárou v tvár jazyku“, vnútorný, skrytý proces písania — to by odhalilo najviac. Aký model vety — lexikálne, syntakticky, melodicky i rytmicky — máte v predstave pred písaním i pri písaní, aký je Váš najintímnejší stimulus verbi? Poznáte predsa Flaubertovo: nevie ešte, o čom to bude, čo napíše, no vie už, ako to napíše, dopredu počuje melodiku napísaných viet.

Niektoré slová — aby som začal od Adama — ma hneď zaujmú, je to akoby láska na prvý pohľad: už napr. miestne názvy, povedzme Polhora, Worpsswede. Že Polhora, to je ešte pochopiteľné, čo-to o nej viem, ale že aj Worpsswede, to už vari menej, keďže som Rilkeho — poznám tento názov z jeho životopisu — nijako osobitne nepestoval. Každý z nás má svoje vlastné — vlastné, aj keď vypožičané — privilegované, kľúčové slová, ktoré ho už samy otvárajú; má ich napokon aj anonymný — a pseudonymný — sloh novinársky a rečnícky; iste ste si povšimli, koľko ľudí dnes u nás hovorí a píše o palette — širokej i úzkej a ešte užšej —, akoby sa vyznali v maliarstve, a koľko ľudí ustavične voľačo zakotvuje, akoby sme boli námorná veľmoc. Tieto a takéto slová, pravdaže, neotvárajú nič, svedčia len o lenivosti myslenia, resp. o tom, že už jedno slovo môže pôsobiť ako fráza.

Nezapieram a neskrúšene sa priznávam k rozkoši z výrazného pomenovania, z formulovania a vytvárania už na vetnej základni — z aforizmov; a bez mu-

O vzniku slova *bitúnok*, tamže, 264—266 atď.), kultúrohistorickým otázkam so vzťahom k jazykovej kultúre (napr. V. Uhlár, *Závady, Lehoty, Vole, Závadky*, KS 3, 1969, 16—21, ten istý, *Nie sú vari krásne naše zámky?* KS 4, 1970, 42—48; K. Palkovič, *Slovanské mená osôb u Jána Hollého*, KS 4, 1967, 108—111; ten istý, *Staršie pokusy o poslovenčenie rodných mien*, tamže, 136—141) atď.

²⁹ Hodnotenie niektorých rubriík pozri R. Krajčovič, *Dvakrát o rubrike Slovenčina naša*, KS 3, 1968, 269—273; M. Pisárčiková, *Slovenčina na každý deň*, KS 3, 1969, 27—28.

³⁰ V článku *Ochrana slovenčiny* (Pravda, 2. 3. 1971) Š. Sabol navrhuje na prechodný čas zabezpečiť jazykovú čistotu verejného prejavu primeranou trestnou sankciou.

* So súhlasom autora a redakcie Slovenských pohľadov uverejňujeme časť rozhovoru Júliusa Vanoviča, redaktora Slovenských pohľadov, s národným umelcom Alexandrom Matuškom (pozri SP 87, 1971, 32—33).

čenia aj z hry so slovom. Slovo je náš nástroj i náš materiál; ako je pravda — budem trochu mechanický, budem deliť, čo k sebe neodlučiteľne patrí —, že sa od myšlienky ide k slovám (ktoré nám často chýbajú najmä z tej príčiny, že nám chýba aj myšlienka), tak je pravda i to, že niekedy je to slovo, ktoré je prius, ktoré nám prihrá myšlienku.

Dobre viem — od Schopenhauera, že podmienkou dobrého štýlu je, „dass man etwas zu sagen habe; o, damit kommt man weit!“ — hoci, v našej sfére, povie viacej ten, kto nepovie všetko, ako ten, čo povie radšej viacej ako menej. Dobre viem aj to, že verbálne efekty radi naháňajú najmä autori, ktorých syntax je chudobnučká, aby som už nehovoril o ich chudobe myšlienkovvej. Jednako nemôžem prísť na chuť obsahistom, tým, čo tvrdia, že písať znamená klásť čitateľovi do rebriny seno a či nahadzovať mu múdrosti priam lopatou, rovnako ako tým — ale sú to tí istí —, čo sa tvária, že oni sami majú myšlienk neúrekom (len, beda! píšú tak zle, tak majstrovsky zle, servírujú ich tak, že kto sa môže pred nimi zachrániť, neváha ani chvíľu). Nado mnou — aj oni — vždy krčili nos; hovorili o mojom hračkárnení, naznačovali čosi o verbálnom efektníčení, ba aj o verbalizme. Skromne uznávam, že som nebol taký boháč ako oni, aby som sa občas so slovom aj nepohral — bez trošky hry to tomu, kto s ním pracuje po celý život, naozaj nejde. A verbalizmus? Som hriešny a vinný a všetko, čo chcete, zdá sa mi však, čo je to ako neskromné, že som píšúci nežil nad svoje pomery a možnosti, že sa moje prostriedky netváрили prinášať viacej, ako vskutku prinášali.

Ale vráťme sa. Nechcelo sa mi písať tak, aby som napísal a zmizol, oznámil, čo viem, a stratil sa. Nechcelo sa mi, lenže vlastne som nemohol. Písanie bolo pre mňa procesom, smerujúcim von i obráteným dnu; píšúci vykonával som dielo pre druhých i pre seba. Ľudia si myslia, že som takto, v reči, v rozhovore, dosť pohotový, a niečo pravdy na tom možno je — koľko, to by ste mohli povedať Vy, ktorý máte so mnou pri týchto našich schôdzkach toľko trápenia. „Vie, čo hovorí,“ — povedal, o komsí ironicky Etiennele — „a niekedy hovorí viacej, ako vie.“ Aj v rozhovore vie človek niečo z toho, čo vraví, odhliadnuc od prípadov, keď — nevie, čo vraví. Lenže pri písaní, pred papierom je to — aspoň so mnou — inak; tam ma moja „pohotovosť“ rada opúšťa. Tam a vtedy musím alebo dobre vedieť, čo píšem alebo sa toho, čo viem, sám dopátrať práve písaním. Môžem o sebe pokojne povedať, že viem, skutočne viem len to, čo (si) napíšem. To ostatné mi len poletuje. Práve v tom má pôvod rezaná a tepaná veta, o ktorej ste hovorili. Režem a tepem ju, aby som si lepšie zapamätal, čo je v nej — ja prvý, s nádejou, že po mne aj iní. Po pravde to má aj inú príčinu, morálnu, ak chcete. Tá veta je taká — ak je taká — z poriadkumilovnosti, zo zmyslu pre rád; áno, preň, lebo rozptýlený a zvedavý, aký som bol, musel som si budovať nejakú pevnosť. Škola formulovania bola pre mňa takto školou poznávania, osvojovania, lepšieho privlastňovania i školou zaväzovania sa sebe samému, pokusom neprísť o seba samého; učil som sa — bola to „záležitosť“ intelektuálna, i vychovával som sa — bol to akt mravnej vôle. Potencovanou literárnosťou — dúfam nie literátčinou — sa mierilo ponad literatúru, slovom sa cieľilo mimo slova. Boli aj iné príčiny; nie napr. predstava, pocit, ale bezpečné vedomie, že slovo zmôže a zaväži veľmi málo. Posielal som ho síce — to agresívnejšie — do ohňa, kde si muselo

páliť prsty, hlavne som mu však zadovážoval dôstojné miesto, chodil za ním ďaleko, vážil a zvažoval ho, aby sa mohlo pokúsiť obstať v prívaloch.

ALEXANDER MATUŠKA

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu L. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michaluša, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

jalovizeň — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo. Prípona *-izeň*, ktorou je toto slovo utvorené, je v slovenčine už neproduktívna. Slova, ktoré sa ňou v minulosti tvorili, je neveľa (napr. *hotovizeň*, *dedovizeň*, *bielizneň*). A slova s príponou *-izeň*, ktoré by mali hromadný význam ako *jalovizeň*, je ešte menej. Našli sme iba jedno také: *drobizeň* (s významom „drobné veci, drobnosti“). Myslíme, že slovo *jalovizeň* treba popri bežnom *jalovina* hodnotiť ako zastarané (možno aj ako zriedkavé), ale nie ako nespisovné.

Poznámka. Hromadné podstatné meno *drobizeň* sa v SSJ nezaznačuje. Uvádza ho Tvrdého slovník a — pravdepodobne podľa neho — slovník A. Jánošíka — E. Jónu. Zaznačuje sa aj vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu.

jalovka — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „jalová ovca alebo krava“. Slovo *jalovka* v dokladoch, ktoré máme k dispozícii, nárečovo nepôsobí. Nárečovosť tohto slova nedosvedča ani „rozloženie“ autorov podľa pôvodu. Zo slovotvorného hľadiska je slovo *jalovka* ústrojné. Možno povedať aj to, že tento výraz spisovná slovenčina potrebuje, lebo namiesto neho v nej iného niet. Vidno to aj z toho, že sa v SSJ vo výkladovej časti slova *jalovka* neuvádza ekvivalent, ale iba opis. Myslíme teda, že *jalovka* je spisovné slovo.

Poznámka. Slovo *jalovka* sa bez negatívneho hodnotenia z hľadiska spisovnosti uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu.

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

jankovitý — SSJ uvádza ako neutrálne adjektívum v spojení *jankovitý kôň* vo význame „postihnutý jankovitosťou, t. j. chorobou jednokopytníkov, ktorá sa prejavuje stratou vedomia, pomätenosťou“. Slová *jankovitý*, *jankovitosť* sú české. Niekoľkokrát sa objavili v našej staršej odbornej literatúre. V novšej veterinárskej literatúre sa však už používa termín *zanovitost*, *zanovitý*. Myslíme, že slová *jankovitý*, *jankovitosť* treba v slovníku uvádzať obyčajným typom a ich spisovné ekvivalenty *zanovitý*, *zanovitost* polotučne.

Poznámka. 1. Proti možnej námietke, že by slová *zanovitý*, *zanovitost* neboli dosť vhodné (resp. dosť neutrálne) pre terminologickú oblasť na pomenovanie nervovej choroby koní, možno argumentovať aj tým, že i v češtine sa slová *jankovitý*, *jankovitosť* do zverolekárskej terminológie dostali z „bežnej“ reči. Ukazuje na to aj výklad prvého významu prídavného mena *jankovitý* v Slovníku spisovného jazyka českého [Praha 1960]: „(o koni) stížený jankovitosťou; často tiež neposlušný, vzdorovitý“.

2. Výklad slova *jankovitosť* v SSJ „choroba jednokopytníkov, strata vedomia, pomätenosť“ nie je adekvátny. Za správny pokladáme výklad, ktorý sa uvádza v spomenutom Slovníku spisovného jazyka českého: „ochorenie ústredného nervstva koní“.

jánsky — SSJ uvádza spojenie *jánske zeliny* s výkladom „zbierané na Jána“ ako nespisovné, ľudové. Myslíme, že ako ľudový možno hodnotiť iba zvyk zbierať liečivé byliny v čase, v ktorom podľa povery mali mať najväčšiu liečivú silu. Ale spojenie *jánske zeliny* treba pokladať za spisovné (je v podstate na tej istej úrovni ako spojenie *jánske ohne* vo význame „ohne pálené v predvečer Jána“, ktoré sa aj v SSJ pokladá za spisovné).

jarec — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Za spisovné sa teda pokladá iba slovo *jačmeň*. Naš materiál však ukazuje, že toto slovo nemá úzku nárečovú platnosť. Máme doklady (je ich okolo pätnásť) napr. od týchto autorov: Timrava, Hviezdoslav, Tajovský, Škultéty, F. Kráľ, Martinka, Alexy, Stodola, Lacková. Pokladáme za primerané slovo *jarec* hodnotiť ako spisovné neterminologické synonymum slova *jačmeň*.

jariabka — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s dvoma významami: „1. jarabá sliepka; 2. jarabica“. Myslíme, že význam „jarabá sliepka“ treba pokladať za spisovný, a to hovorový. Doklady máme od Bešeňovského a Rázusa.

jariabok — SSJ toto slovo uvádza ako nespisovné, nárečové. Z výkladovej časti tohto hesla v SSJ vyplýva, že za spisovné treba pokladať slovo *kuroptva*. Ide tu však zrejme o chybu, lebo *kuroptva* sa potom v

SSJ hodnotí ako zastaraný (myslíme však, že ho treba hodnotiť ako nespisovný) názov pre jarabicu.

Jariabok je spisovné slovo. Bežne sa používa ako termín v zoologickej a poľovníckej literatúre. Označuje sa ním rod našich kurovitých vtákov *Tetrastes*. V SSJ sa ďalej chybne uvádza, že pomenovanie tohto rodu je *kuropta* (pozri toto heslo). *Kuropta* je síce termín, ale v zoológii sa ním pomenúva iný rod, a to rod *Alectoris*. Aj tu ide o rod kurovitých vtákov. S druhom *kuropta horská* sa u nás urobilo niekoľko aklimatizačných pokusov.²

jarmočiar — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Doklady máme od Rázusa, Rázusovej-Martákovej a od Lackovej-Zory. Myslíme, že *jarmočiar* je ústrojne utvorené slovo a že ho treba pokladať za spisovné. Popri bežnom *jarmočník* je zriedkavé.

jarmok — V SSJ sa pri tomto hesle uvádza spojenie *lichvací jarmok* ako nespisovné, ľudové. Myslíme, že toto spojenie je primerané hodnotiť ako spisovné, a to zastarané (v zhode s tým, ako sa v SSJ pri hesle *lichva* hodnotí prídavné meno *lichvací*).

jaro — SSJ uvádza ako krajové slovo. To značí, že sa nepokladá spisovné. Materiál, ktorý máme k dispozícii, však ukazuje, že slovo *jaro* nie je viazané na zemepisne vymedzenú oblasť Slovenska. Vychodí z toho, že je primeranejšie hodnotiť ho iba na rovine spisovnosť — nespisovnosť. Ide o nespisovné slovo,³ ktoré treba v slovníku uviesť ako heslové slovo obyčajným typom a jeho spisovnú podobu *jar* polotučne.

jasličkár — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo vo význame „betlehemec“. Napriek tomu, že v našom materiáli máme iba dva doklady, myslíme, že ide o ústrojne utvorené slovo, ktoré treba pokladať za spisovné a popri bežnom *betlehemec* za zriedkavé.

jastrabinka — SSJ v hesle *jastrabina* uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Za spisovné — a zároveň terminologické (ide o názov liečivej rastliny) — sa v SSJ pokladá iba slovo *jastrabina*. Myslíme, že pomer medzi slovami *jastrabina* — *jastrabinka* netreba riešiť na rovine spisovnosť — nespisovnosť. Je primeranejšie slovo *jastrabinka* pokladať za spisovnú neterminologickú obmenu pomenovania *jastrabina*.

² Pozri O. Ferienc, *Slovenské názvoslovie vtákov*, Bratislava 1958, str. 14 a 16.

³ Pozri napr. hodnotenia v SR VII, 1938/39, str. 126, VIII, 1940/41, str. 270, IX, 1941/42, str. 120.

jať — SSJ uvádza ako básnické archaické slovo. Podľa nášho materiálu nejde o typicky básnické slovo, lebo skoro polovica dokladov nie je z poézie (pomer 14:10). Vhodnejšie je charakterizovať ho ako knižné. Vyskytuje sa aj u súčasných autorov, pričom nebaďať, že ide o archaizovanie textu. Pri tomto slovese je však pozoruhodné niečo iné, a to sa malo zaznačiť aj v SSJ: v našich dokladoch sa vyskytujú iba podoby *jať*, *jaľ*, *jaťj*. Nenašli sme ani jedinú podobu na *jm-* (tvary indikatívu prítomného, napr. *jmem*, *jmeš*... alebo tvary imperatívu *jmi*, *jmite*). Myslíme, že toto zistenie nie je náhodné a že je dôležité, lebo tvary, ktoré sme nenašli, sú v spisovnej slovenčine z hľadiska kombinácie foném vylúčené: niet slov a tvarov, ktoré by sa začínali na skupinu *jm-* (pravda, napr. vnútri tvarov zloženín *priať*, *najať*, *zajať*, *pojať* atď. je skupina *-jm-* bežná).⁴

jaz — SSJ uvádza ako knižné zastarané slovo s významom „hať“. Myslíme, že v tomto význame už treba hodnotiť toto slovo ako jednoznačne nespisovné. Tak sa to riešilo napr. aj v terminologickej oblasti. Slovo *jaz* sa však v našom materiáli vyskytuje aj v inom význame: „zariadenie, kamenná hať s prielazom na chytanie rýb“. Doklady máme od Hviezdoslava a Martinku. Tento význam je starší ako prosté „hať“.⁵ Na ilustráciu uvádzame doklad od Martinku: *Najsporejšia a najistejšia rybárska sprava je na takomto mieste jaz*. V spomenutom význame máme aj tri doklady na zdobeninu *jázok*⁶ od Jančovej. Jeden uvádzame: *Podme dolu k vode! Chlapci si včera urobili jazok na ryby, podme pozrieť, či už doň nejaké nevplávali!* V tomto význame by sa, myslíme — na odlišenie od slova *hať* —, mohlo uvažovať o vhodnosti slova *jaz*, *jázok* aj pre spisovnú reč (a to aj napriek tomu, že naše doklady ukazujú na územnú obmedzenosť týchto slov — na Oravu).

Poznámka redakcie: Prosíme našich čitateľov, ktorí poznajú slovo *jaz* alebo *jázok* zo svojho rodného nárečia, aby nám oznámili, čo sa ním označuje (v akom význame sa používa). Za ochotu ďakujeme.

⁴ Pozri štúdiu J. Sabola, *Kombinácie dvoch sonór v slovenčine*, SR 34, 1969, str. 326—332.

⁵ Pozri heslo *jez* v *Etymologickom slovníku jazyka českého* od V. Machka (Praha 1968, druhé vyd.).

⁶ O nej má poznámku G. Horák, pozri SR 30, 1965, str. 255—256.

Nad publikáciou o spisovnej slovenčine a jazykovej kultúre

JÁN KAČALA

Knihou J. Ružičku o spisovnej slovenčine v Československej republike* sa zaplňa vážna medzera v poznaní vývinu spisovnej slovenčiny v najnovšom období. Tento úsek v dejinách spisovnej slovenčiny sa monograficky spracúva po prvý raz. Prácou J. Ružičku sa nám takto dostáva do rúk prvý súhrnný pohľad na vývin spisovnej slovenčiny za ostatných päťdesiat rokov. Význam tejto monografie je o to väčší, že sa jej autor nemohol oprieť ani o dostatočný počet prípravných prieskumných prác. O období medzi vojnami jestvujú síce niektoré základné konštatovania v práci E. Paulinyho *Dejiny spisovnej slovenčiny* (Slovenská vlastiveda, diel V, zväzok 1 — Literatúra a jazyk, Bratislava 1948, 325—423, 409—411), ale chýbajú dôkladné analýzy o vývine jednotlivých rovin spisovnej slovenčiny v medzivojnovom období, o rozvoji funkčných štýlov spisovného jazyka a i. O vývine spisovnej slovenčiny po druhej svetovej vojne jesto už viacej čiastkových analýz, ale primeraná syntéza chýbala aj tu. Pred autorom stáli teda najmä tieto úlohy: všestranne osvetliť vývin spisovnej slovenčiny v medzivojnových rokoch, podať zovšeobecnený syntetický obraz celého päťdesiatročného obdobia vo vývine slovenského spisovného jazyka a riešiť otázku periodizácie dejín spisovnej slovenčiny v uvedenom období.

K týmto úlohám pristupoval autor tak, že fakty z vnútorných, resp. vonkajších dejín spisovnej slovenčiny skúmal nie izolovane od mimojazykových faktov, lež v úzkej súvislosti s udalosťami vo vývine národného spoločenstva, resp. aj československého štátu, s faktami kultúrno-politickými, ideologickými, resp. v širokom zmysle spoločenskými. Tento prístup predstavuje dôležitú metodologickú črtu celej práce; zreteľne sa prejavuje už v prvej kapitole, nazvanej *Spoločenské podmienky pre rozvoj spisovnej slovenčiny* (str. 13—30).

Táto všeobecne koncipovaná kapitola značí vlastne prierez základnými problémami celej monografie: preberá sa tu vzťah Slovákov k Československu, uvádzajú sa základné medzníky vo vývine slovenského spisovného jazyka, podáva sa celková charakteristika etáp, odpovedá sa na otázku, či možno do jazykovej praxe, resp. i do vývinu spisovného jazyka zasahovať, hodnotí sa úloha nositeľov spisovnej slovenčiny v jednotlivých etapách a poukazuje sa na spoločenské predpoklady

* Jozef Ružička, *Spisovná slovenčina v Československu*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1970, strán 256.

rozvoja odborného štýlu, ktorý v skúmanom období zaujíma dominantné postavenie a zo všetkých funkčných štýlov spisovnej slovenčiny zaznamenáva najprudší rozvoj.

Významné miesto v I. kapitole má časť, v ktorej sa rieši periodizácia vývinu spisovnej slovenčiny v skúmanom období. Autorovým východiskovým bodom je téza, že „rok 1918 (resp. vznik samostatného československého štátu) mal pre dejiny spisovnej slovenčiny význam ako zásadný prelomový medzník“ (str. 17). V tomto periodizačnom bode sa teda v súhre stretajú činitele z vývinu spisovného jazyka s faktormi z dejín nositeľov jazyka, resp. národného spoločenstva. Novú etapu, ktorá sa pre spisovnú slovenčinu začína po r. 1918, charakterizuje autor faktami z oblasti jazyka i z mimojazykových oblastí. Z jazykových faktov sú najdôležitejšie: prudký kvalitatívny, no najmä kvantitatívny vzrast spisovnej slovenčiny a rozvoj jej funkčných štýlov, predovšetkým odborného. Z mimojazykových činiteľov zaväžia najmä tieto: prudký rast používateľov spisovnej reči a zmena ich vzťahu k spisovnému jazyku (sviatočný, až „posvätný“ vzťah sa nahrádza praktickým vzťahom k spisovnému jazyku ako ku každodennému nástroju dorozumenia a myslenia) a rozšírenie spoločenských funkcií spisovného jazyka.

Pre periodizáciu dejín spisovného jazyka je dôležité, že toto päťdesiatročné obdobie vo vývine spisovnej slovenčiny sa v práci nepokladá za jednoliate; J. Ružička rozlišuje v ňom dve etapy: prvú etapu tvoria dvadsiate a tridsiate roky, druhú etapu zasa štyridsiate, päťdesiate a šesťdesiate roky — až túto druhú etapu pokladá autor za „súčasnú obdobie spisovnej slovenčiny v najužšom (najvlastnejšom) zmysle slova“ (str. 19). Medzníkom, ktorý rozhraničuje uvedené dve etapy, je „komplex udalostí okolo roku 1940 (čiže na konci tridsiatych a na začiatku štyridsiatych rokov), ktoré súvisia s uznaním osobitosti slovenského národa v etnickom, kultúrnom i politickom zmysle“ (str. 19). S tým súvisí to, že spoločenské funkcie spisovnej reči sa ďalej rozšírili a spisovná slovenčina v plnej miere prebrala úlohu nástroja najdôležitejších štátnych funkcií. V spisovnom jazyku samom sa to prejavilo tak, že sa ďalej rýchlym tempom rozvíjala najmä slovná zásoba spisovnej reči, ďalej sa budovali a zdokonaľovali hlavne prostriedky odborného vyjadrovania a v rámci postupnej štýlovej diferenciacie spisovného jazyka sa výraznejšie začali formovať aj prostriedky hovorového štýlu spisovného jazyka.

V našich súvislostiach je potrebné upozorniť najmä na autorovu odpoveď na naznačenú otázku, či možno zasahovať do jazykovej praxe, resp. i do vývinu spisovného jazyka vôbec. Odpoveď na túto otázku je v podstate kladná: „cez jazykovú výchovu (školskú i mimoškolskú) možno stváňať celú jazykovú prax a tiež ovplyvňovať isté oblasti jazykovej stavby, najmä odbornú vrstvu lexiky“ (str. 21—22). Rozsah

tohto ovplyvňovania nie je však veľký, pričom úspešnosť zásahov jazykovedcov je podmienená obyčajne mierou, v akej sa „vystihne vnútorný vývin jazyka“ (str. 22). J. Ružička teda vyzdvihuje vážnosť a závažnosť jazykovednej normotvornej a kodifikačnej práce a predpokladá široké možnosti účinkovania v okruhu jazykovej kultúry. Tieto jeho zistenia sa opierajú jednak o fakty získané výskumom vývinu spisovnej slovenčiny za ostatné polstoročie, jednak o jeho vlastné bohaté skúsenosti z výskumnej a kodifikačnej činnosti i z jazykovovýchovnej terapeutickej aj preventívnej praxe. Tieto zovšeobecnenia J. Ružičku sú dôsledky pre teóriu spisovného jazyka a majú priame dôsledky pre teóriu a prax jazykovej kultúry.

Počas celého päťdesiatročného obdobia v dejinách spisovnej slovenčiny mala veľký význam štýlová diferenciacia spisovnej reči, a najmä rozvoj odborného štýlu, jeho lexikálnych i syntaktických prostriedkov. Tento rozvoj v rozhodujúcej miere závisel od stavu slovenských vysokých (resp. aj stredných odborných) škôl a vedeckovýskumnej základne na Slovensku. Vďaka prudkému rastu týchto faktorov za ostatných päťdesiat rokov je dnes odborné vyjadrovanie na takej úrovni, akú vyžaduje súčasný stupeň rozvoja techniky a civilizácie.

I. kapitola práce sa končí celkovým pohľadom na skúmané obdobie; autor tu konštatuje, že vývin spisovnej slovenčiny počas trvania československého štátu „šiel vždy dopredu, hoci nie vždy rovnomerne“ (str. 29); celkove ho hodnotí kladne.

Zámerne sme sa dlhšie zastavili práve pri I. kapitole, lebo v nej sa ukazuje celkový autorov prístup k téme: I. kapitola predstavuje vlastne teoretické jadro knihy. II. kapitola (*Vývin spisovnej slovenčiny medzi vojnami*, str. 31—97) a III. kapitola (*Súčasnité obdobie*, str. 99—162) značia aplikáciu a rozvedenie východiskových téz I. kapitoly, pričom sa tu značná pozornosť venuje rozboru konkrétnych faktov z vývinu spisovného jazyka, resp. jeho funkčných štýlov, hodnotia sa významné normatívne práce (najmä *Pravidlá slovenského pravopisu*), úloha jazykovedných časopisov (*Slovenská reč*) i jednotlivých jazykovedcov atď. Pritom sa, pravda, sústavne prizerá na fakty zo spoločenského, kultúrneho, politického, príp. národného života.

Nové pohľady na udalosti, príp. na činnosť jednotlivcov prináša najmä II. kapitola, opisujúca obdobie, v ktorom sa o spisovnú slovenčinu viedol zápas medzi koncepciou osobitosti spisovnej slovenčiny a medzi úradne panujúcim a obhajovaným náhľadom o jednotnom československom jazyku (z českej strany podáva zaujímavé svedectvo o tomto zápase komunistický činiteľ Ivan Sekanina — pozri jeho zhodnotenie knihy Ivana Déřera *Československá otázka* v VIII. roč. [1935] časopisu DAV [č. 7, str. 2—4]; zo slovenskej strany možno pripomenúť stanoviská viacerých príslušníkov komunistickej inteligencie

zskupenej okolo časopisu DAV, najmä Ladislava Novomeského a Vladimíra Clementisa — ide o články publikované v časopise DAV i v iných orgánoch].

Zápas sa viedol jednak o osobitosť spisovnej slovenčiny ako národného jazyka Slovákov a jednak o odborný štýl spisovnej slovenčiny: o spisovnej slovenčine sa tvrdilo, že nie je súca ako jazyk vedy, techniky a civilizácie. Tento zápas sa rozhodol už v prvej etape, ktorú J. Ružička pokladá za prípravnú: mohutný kvantitatívny aj kvalitatívny rozvoj spisovnej slovenčiny, jej štýlová diferenciácia a najmä budovanie odborného štýlu, ďalej aktívny postoj nositeľov spisovného jazyka a starostlivosť jazykovedcov oň — tieto faktory vyvrátili nielen teóriu o slovenčine ako o nárečí češtiny, ale aj teóriu o obmedzených schopnostiach spisovnej slovenčiny vo vedeckom, technickom, resp. odbornom vyjadrovaní. Do novej etapy svojho rozvoja, ktorá sa vyznačuje plným funkčným rozkvetom spisovného jazyka, mohla teda spisovná slovenčina štartovať ako verejne uznaný, v praxi osvedčený a plnoprávny slovanský jazyk.

Pre nás je zaujímavé a dôležité najmä to, že v II. a III. kapitole knihy sa venuje veľká pozornosť teórii jazykovej kultúry, jazykovej praxi v skúmanom období a činnosti jazykovedcov v tomto okruhu. Vychádza sa z Czambelovej kodifikácie spisovnej slovenčiny, ktorá bola oporou aj pre usmerňovanie jazykovej praxe po vzniku spoločného československého štátu (najmä zásluhou redaktorskej práce J. Škultétyho a martinského kultúrneho centra). Analýza jazykových prejavov z dvadsiatych rokov však ukazuje, že „úroveň jazykovej praxe sa v dvadsiatych rokoch znižovala“ (str. 40). Spôsobila to malá pripravenosť spisovnej slovenčiny na plnenie narastajúcich spoločenských úloh, prudký rast používateľov spisovného jazyka i politický, hospodársky a kultúrny tlak z Čiech. Hoci sa aj z novej generácie formovali osobnosti vedome budujúce už v dvadsiatych rokoch na zásadách kultivovanej spisovnej slovenčiny (napr. Ján Smrek), predsa len v tomto desaťročí chýbala jazykovedná teória, ktorá by zodpovedala novej situácii spisovnej slovenčiny a slovenského národa, i cieľavedomá usmerňovateľská činnosť. Keď v tejto situácii vyšli prvé *Pravidlá slovenského pravopisu* (r. 1931) s unifikačnými československými tendenciami, bolo zjavné, že na Slovensku musí prísť v jazykovej otázke k obratu. Bolo teda výrazom aktívnej spoločenskej potreby, že v r. 1932 začal vychádzať časopis *Slovenská reč*. Tento časopis „si v tridsiatych rokoch získal značné zásluhy aj o výskum slovenčiny, no najmä o uštieľovanie normy spisovnej slovenčiny a o zvyšovanie jej kultúry v praxi“ (str. 66). Kládol si za cieľ obrodíť nízku jazykovú prax, najmä očistiť jazykové prejavy od chýb a od cudzích prvkov, v pravopise, hláskosloví a v morfológii zachovávať matičný úzus, v slovnej zásobe, vo frazeológii

gli a v syntaxi podporovať domáce prostriedky. Tieto ciele sa i vďaka zvýšenému záujmu spoločnosti o spisovný jazyk a jeho kultúru v značnej miere dosiahli (podľa údajov J. Ružičku asi 90 percent všetkých zásahov Slovenskej reči do uštalovania slovnej zásoby spisovného jazyka bolo úspešných). Neodôvodnené požiadavky, súvisiace s puristickým východiskom, sa v novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu (r. 1940) eliminovali.

Tým sa etapa zápasov o spisovnú slovenčinu skončila a spisovná slovenčina mohla vkročiť do etapy svojho všestranného rozvoja a modernej jazykovednou teóriou podopretej starostlivosti o jej kultúru i praktické používanie vo všetkých oblastiach dorozumievania. V päťdesiatych rokoch sa síce intenzita tejto starostlivosti oslabila, ale už v prvej polovici šesťdesiatych rokov si slovenská verejnosť vynútila nápravu. Nový prúd vedomého kultivovania spisovnej slovenčiny a cieľavedomej starostlivosti o jazykovú kultúru a o usmerňovanie jazykovej praxe má svoj prameň na konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny v r. 1966. Na nej sa vypracovali známe Tézy o slovenčine, dôležitý kultúrno-politický dokument, ktorý jednak obsahuje základné poznatky o slovenčine a najmä o jej spoločensky najdôležitejšej, to značí spisovnej podobe a jednak je — na kvalitatívne vyššej úrovni — zhrnutím všetkého pozitívneho, čo sa urobilo na poli jazykovej kultúry u nás za ostatné polstoročie. Tým sa Tézy o slovenčine stávajú ucelenou teóriou slovenského spisovného jazyka a jazykovej kultúry v našich podmienkach i návodom na praktickú činnosť v okruhu jazykovej kultúry. Práca, ktorá sa na Slovensku rozbehla po roku 1966, overuje a podčiarkuje veľký teoretický význam i široký praktický dosah Téz o slovenčine.

V poslednej (IV.) kapitole — *Výhľady do budúcnosti*, str. 163—166 — autor poukazuje na súčasný stav spisovnej slovenčiny a jej perspektívy. Oceňujú sa tu vlastnosti spisovnej slovenčiny ako moderného, rozvinutého spisovného jazyka, ktorým sa stala najmä za päťdesiat rokov trvania československého štátu, a vyslovuje sa záver, že „jej pružný vývin v ostatných desaťročiach je príslubom do budúcnosti, že svoju vlastnú tvár nielenže nestratí, ale že ju ešte viac zvýrazní“ (str. 166). Zároveň s tým bude rásť aj úroveň jazykovej praxe, pričom sa o to vo veľkej miere pričíní aj slovakistika.

Na konci knihy (v rámci prílohy, str. 167—250) sa odtláčajú Tézy o slovenčine a prináša sa ruské a nemecké resumé.

Knihy J. Ružičku *Spisovná slovenčina v Československu* je významné slovakistické dielo. Jej význam vidíme jednak v tom, že ide o prvú súhrnnú analýzu dôležitého obdobia vo vývine nášho spisovného jazyka, a potom v tom, že má závažný dosah pre teóriu a prax jazykovej kultúry; ukazuje sa tak vedecký, ale aj širší kultúrno-politický význam tejto knihy.

Ťažkosti s daktorými cieľovými predložkami

FILIP SABOL

V administratívnom a náučnom štýle sa nezriedka nahrádza základná cieľová (účelová) predložka *na* nevhodnými alebo menej vhodnými predložkami *k*, *pre*, *cieľom*, *kvôli*. Nebudeme tu opakovat poučky, o ktorých sme sa už dočítali v príspevku J. Oravca [KS 4, 1970, 238 n., 270 n.], iba sa na konkrétnych príkladoch pokúsime objasniť príčiny nenáležitého používania týchto predložiek.

V časopise bývalého Slovenského zväzu drobného socialistického podnikania (čís. 7 z júla 1970) nájdeme podrobné pokyny na zaistenie komplexnej socialistickej racionalizácie v organizáciách miestneho hospodárstva. Všimneme si v ňom niektoré spojenia s nenáležitými cieľovými predložkami: nástrojom *k* obnoveniu efektívnosti národného hospodárstva (str. 5), *k* tomuto účelu budú prevedené najmä tieto opatrenia (21); *pre* popularizáciu a oboznamovanie problematiky(!) racionalizácie bude sa využívať (2), budú podkladom *pre* stanovenie úloh plánu (7), bude využitá *pre* ďalšie zvýšenie výroby (21), tepelných zariadení *pre* dodávku tepla a teplej vody (24), námety *pre* jej uskutočňovanie (36); možnosti zlučovania výrobných operácií *cieľom* zintenzifikovania výroby (30).

I Ministerstvo plánovania SSR vydalo brožúru s týmto chybným názvom: Metodické pokyny *pre* vypracovanie päťročného plánu na roky 1971 až 1975 a vykonávacieho plánu na rok 1971 národnými výbormi v SSR. Podobné spojenia sa vyskytujú i v časopise Finančný spravodajca a v rozličných normatívnych úpravách.

Neústrojná cieľová predložka *k* je už dnes nezvratným dôkazom mechanického prekladania textov z iného jazyka alebo neuvedomelého napodobňovania cudzích vzorov. I v administratívnom štýle zaznamenáva čoraz menšiu frekvenciu. Najčastejšie ju ešte počuť v spojení opatrenie *k* náprave (*na nápravu*). Nesprávne spojenia s touto predložkou mali znieť takto: nástrojom *na* obnovenie efektívnosti (alebo len *na* zefektívnenie) národného hospodárstva, *za* tým cieľom/*na* ten cieľ (pravda, kontext si vyžadoval vyjadriť príčinný, nie účelový vzťah: preto) sa vykonajú tieto opatrenia.

Základná príčinná a prospechová predložka *pre* sa rovnako nenáležite používa v cieľovom význame. Lenže tento jazykový jav zisťujeme v jeho konjunktúrálom štádiu a len dosť nesmelو poukazujeme na jeho tienisté stránky. Porovnajme však, ako by vyzneli citované spojenia po malej úprave: *na* popularizovanie racionalizácie a *na* oboznamovanie s jej problémami sa bude využívať, budú podkladom na určenie úloh plánu (lepšie: *plánovaných úloh*), využije sa na zvýšenie (alebo *na*

ďalšie zvyšovanie) výroby, zariadení (prívlastok *tepelných* by tu bol zbytočný, a teda nevhodný) *na* dodávku tepla a teplej vody, námety *na* jej uskutočňovanie. Rozdiel medzi prospechovým významom predložky *pre* a cieľovým významom predložky *na* sa výrazne prejaví v upravenom názve brožúry: Metodické pokyny *pre* národné výbory SSR *na* vypracovanie päťročného plánu na roky 1971 až 1975 a vykonávacieho plánu *na* rok 1971. Z neho už jasne vysvitá, pre koho a na aký cieľ sa pokyny vydávajú.¹

Nesprávnou predložku *cieľom* bolo treba nahradiť predložkou *na*: možnosti zlučovania výrobných operácií *na* zintenzívnenie výroby, alebo predložkovým výrazom *s cieľom + neurčitok*: možnosti zlučovania výrobných operácií *s cieľom zintenzívniť výrobu*.

Charakteristickým znakom aktuálnosti cieľovej predložky *na* v uvedených spojeniach je možnosť vyjadriť obsah výpovede súvetím s vedľajšou cieľovou vetou, pred ktorou pristane ukazovacie *na to* (nie však *preto*, *pre toho*, *pre to*), napríklad: nástrojom *na to*, *aby* sa zefektívnilo národné hospodárstvo; využije sa *na to*, *aby* sa zvyšovala výroba.

A teraz uvážme, že si takéto a podobné pokyny musia osvojovať tisíce pracovníkov v podnikoch a na národných výboroch. I keď nemajú otupený jazykový cit, autoritatívnosť „smerníc zhora“ ich narádza spracúvať požadovanú koncepciu racionalizácie, plány a pod. podľa predlohy, a to nielen čo do obsahu, ale i čo do použitého výraziva. Nečudo teda, že sa s neporiadkami v jazyku nevieme vyrovnáť.

Pravda, nenáležitité predložky sa vyskytujú i v daktorých jazykovedných prácach. Napríklad v Pravde na víkend z 13. novembra 1970 v rubrike Slovenčina naša sme mohli čítať: ... ktoré *pre* určitý cieľ najlepšie vyhovuje (nam. *na* určitý cieľ). Podobne v knihe Štylistika slovenského jazyka od J. Mistríka, vydanej v roku 1970, nájdeme spojenia: *Pre* tento účel sa môžu ... (str. 354) — *Pre* to, čo sme uviedli, využívajú sa ... (372). I tu bolo treba použiť predložku *na*: *na* tento (uvedený) účel sa môžu (využívajú) ... Cieľovosť vyjadrovaná slovami *cieľ* alebo *účel* si jednoznačne vyžaduje základnú cieľovú predložku *na*.

Predložka *pre* len okrajovo konkuruje cieľovej predložke *na*, ale má výsadné postavenie pri vyjadrovaní cieľových významov (korelát: *prečo?*) v takýchto spojeniach: spomenúť *pre* zaujímavosť, *pre* istotu odísť, uverejniť *pre* potrebu podnikov. Ale pred deverbatívny menom sa i v tomto význame používa predložka *na*: dodať *na* objasnenie, spomenúť *na* oboznámenie, pridať *na* uspokojenie, uvedený *na* lepšie pochopenie, uviesť *na* informáciu a pod.

¹ V Prevádzkovom spravodajstve, orgáne Ministerstva vnútra SSR, v čiaske 19—20 z 30. X. 1970 nájdeme už náležité spojenie: „Pokyny na spracovanie a predkladanie...“

V cieľovo-prospechových významoch (koreláty: *pre koho, komu, pre čo, čomu*) používame predložku *pre* len v zaužívaných spojeniach: vyrábať (vyrobený, výrobok) *pre* vlastnú potrebu (spotrebu), dodávať (dodaný, dodávky) *pre* vnútorný obchod. Inak sa používa i na vyjadrenie tohto významu predložka *na*: slúžiť *na* výpočet miezd, venovať (poskytnúť, určený, vyčlenený prídel, dotáciu) *na* investičnú výstavbu (*na* ďalší rozvoj) a pod. Doktoré z uvedených výrazov možno vyjadriť aj holým datívom deverbatiwa (napr. *dodať vnútornému obchodu, prídel investičnej výstavbe*), ktoré len potvrdzuje, že tu nejde o rýdzo prospechový význam.

V prípadoch, keď predložkové spojenie v platnosti prívlastku vyjadruje len všeobecnú funkciu osoby, orgánu alebo inštitúcie, používa sa spravidla predložka *pre*: splnomocnenec *pre* riešenie cigánskych otázok, komisia *pre* stravovanie a ubytovanie pri organizačnom výbere hokejových ME juniorov, komerčná organizácia *pre* rozvoj techniky a i. Tu by predložka *na* mohla spôsobiť neželateľný posun významu, hoci napr. spomenutý splnomocnenec nerieši cigánske otázky sám, alebo poslaním uvedenej komisie nie je stravovať sa, ale zaistovať stravovanie atď.

V rýdzo cieľovom význame nemôže predložka *pre* bezdôvodne nahrádzať základnú cieľovú predložku *na*. Pochybnosti o tom, či ide o čisto cieľový význam, bývajú najmä pri predložkových spojeniach vo funkcii prívlastku. Spoľahlivo ho však dokazuje možnosť synonymného vyjadrenia spojenia v podobe nezhodného prívlastku v genitíve, napríklad: podmienky *na* štúdium — podmienky štúdia, predpoklad *na* uskutočnenie niečoho² — predpoklad uskutočnenia niečoho, prostriedok *na* vykorisťovanie — prostriedok vykorisťovania, nástroje *na* ekonomické riadenie výroby — nástroje ekonomického riadenia výroby, možnosť *na* plnšie uplatnenie — možnosť plnšieho uplatnenia. Takúto synonymitu nemožno dosiahnuť pri cieľovo-prospechových významoch (napr. *dotávka pre vnútorný obchod*) alebo pri zreteľových významoch (*zmysel pre vtip*).

² V Slovníku slovenského jazyka III, 448 pri hesle *predpoklad* sa uvádza tento chybný príklad: *splniť p-y pre uskutočnenie niečoho*.

Toče a obraty v názvosloví telesných cvičení

JÚLIUS CHOVAN

Každý pracovný alebo odborný okruh má svoje výrazy, ktorými sa vyjadrujú viaceré blízke pojmy. V neodbornej reči jedným alebo dvoma výrazmi pokrýva sa celá stupnica pojmov. Od odborníka sa však žiada, aby pre každý, hoci aj v malej miere rozdielny pojem, mal výraz, ktorý rozdiel vyjadrí.

Výraz *toč* a s ním slovotvorne súvisiace slová *točiť*, *vytočiť*, *vtočiť*, *zatočiť*, *pretočiť*, *stočiť*, *natočiť*, *otočiť*, *zátočka*, *otočka* sa aj v bežnej reči používajú veľmi často. A povedzme si hneď, že sa nimi nie raz vyjadrujú veľmi rozdielne pojmy. Podobne je to s výrazmi *obrat*, *obracať*, *obrátiť*, *obrátený* a s ich odvodeninami. V Slovníku slovenského jazyka je pri výraze *točiť* uvedených päť významov a pri odvodených slovách sú ďalšie významy. Výraz *obrat* má podľa SSJ štyri významy, *obrátiť* päť a *obracať* sedem významov. Už z tohto krátkeho výpočtu významov sa ukazuje, že výraz *obrat* a slovotvorne blízke výrazy sa používajú častejšie ako výraz *toč* a jeho odvodeniny. V telocvičnej reči je výraz *toč* a jeho odvodeniny častejší ako výraz *obrat* a jeho odvodeniny. Zachádza to už tak ďaleko, že vznikajú nepresnosti. Chceme prispieť k tomu, aby sa v odbornej telocvičnej reči obidva výrazy sémanticky vymedzili a aby sa používali presne.

V telocvičnom názvosloví sú so zavedením poriadku do používania uvedených dvoch výrazov isté ťažkosti. Už v práci *Názvoslovie prostných cvičení*¹ som sa usiloval o presné vymedzenie významu a používania obidvoch výrazov. Žiadal som, aby sa v rámci rozsiahlej reformy, ktorú som v r. 1955 navrhol, vymedzil výraz *toč* pre krúživé pohyby okolo osi mimo človeka a výraz *obrat* pre pohyby okolo výškovej osi tela. Súhlas s takýmto riešením v zásade bol, ale súčasne boli výhrady pri pohyboch trupu okolo výškovej osi; v tomto bode veľká väčšina odborníkov nechcela upustiť od výrazu *otočiť trup* z toho dôvodu, že bol veľmi zaužívaný (preto sa výraz *obrátiť trup* pokladal za neprijateľný). Naproti tomu výraz *obrat trupu* nenašiel toľko zásadných odporcov. Preto sme v posledných opisoch prostných cvičení² dôsledne používali *obrat trupu*, *obrat celého tela* a *obrat hlavy* a výraz *toč* a s ním slovotvorne súvisiace výrazy sme používali pri pohyboch okolo osi, ktorá je mimo tela cvičenca.

Napríklad *toč na hrazde* {os je v hrazde}, *toč na kruhoch* {os je myslená čiara idúca stredom kruhov}, *točenie dvojice v tanci* {os je

¹ J. Chovan, *Názvoslovie prostných cvičení*, Bratislava 1956.

² Všetky skladby na Telovýchovné slávnosti v r. 1970.

medzi dvoma tanečníkmi), *otočenie krasokorčuliara* {vytvorí kruh okolo bodu na ľade}.

Aby sa vec po konfrontácii s praxou presnejšie ustálila a dôsledne dokončila reforma z r. 1955, zvolala Katedra telesnej výchovy Vysokej školy ekonomickej poradu, ktorá bola 3. júna 1970 v Bratislave.

Situácia bola pripravená na to, aby sa navrhované spresnenia prijali. Dôslednosť v používaní výrazu *obrat* pre pohyby okolo výškovej osi tela uznala sa ako správna. S tým súviseli aj názvy pohybov častí tela (trupu a hlavy) okolo výškovej osi. Uznávalo sa, že výraz *toč* musí sa obmedziť len na jednu oblasť a že používanie každého výrazu treba presne určiť.

Bolo teda možné dôsledne sa pridržať definície obratu ako pohybu tela a jeho častí okolo výškovej osi, a tak ustáliť obraty v poradových cvikoch, obraty pri cvičení prostných, pri cvičení na náradí vo visoch, v podporoch, v sedoch, obraty v skokoch, obraty na lyžiach, na korčuliach, obrat na lodi, v plávaní atď.

Obraty trupu a obraty hlavy sú v zmysle základnej definície paralelné. Výrazy odvodené od *točiť* pri trupe a hlave už prakticky nepoužívame. Pre trup máme len *obraty*, ak ide o pohyby výškovej osi, *klony*, ak ide o pohyby okolo šírkovovej osi, *krúženie*, ak ide o pohyb kruhový, ktorého stred je v tele cvičenca a *sunutie* častí trupu alebo hlavy (napríklad *sunutie pliec hore, dole, vpred, vzad* alebo *sunutie hlavy vpred, vzad, vpravo, vľavo*).

Výraz *obrat* prenášame aj na končatiny; keď napríklad hornú končatinu máme v predpažení dlaňou dole a chceme ju mať dlaňou hore, určujeme tento cvik výrazom *obracanie*. Pre dolné končatiny ustálil sa výraz *privrátiť a odvrátiť*, ktorým chceme nahradiť nesprávne používané výrazy *vtočiť a vytočiť* (nohu alebo chodidlo).

Takýmto spôsobom vymedzujeme výrazu *obrat* jeho presné miesto. Súčasne s tým zužujeme rozsah výrazu *toč* a s ním slovotvorne súvisiacich výrazov. Tým spreňujeme ich použitie.

Definícia točov znie: Toč je cvik, pri ktorom vykonávame krúživý pohyb okolo osi mimo nášho tela. Otáčajú sa napríklad cvičenci pohybom po kružnici. Toč robíme krúživým pohybom okolo hrazdy (*toč vzad, toč vpred, veľtoč, toč závesom v podkolení*), alebo robíme toč na kruhoch (*toč vpred, toč vzad*). Otáčame sa napríklad na lodi, na bicykli, na lyžiach, na korčuliach. Stredobod alebo os otáčania je vzdialená od cvičenca.

Treba zdôrazniť, že vyjasnenie podstatného rozdielu medzi obratmi a točmi sa najlepšie ukáže tam, kde obidva cviky spájame. Napríklad v tanci muž sa obracia {prešľapuje na mieste} a žena sa okolo neho otáča. Pritom žena počas jedného otočenia môže urobiť napríklad dva obraty. Otáča sa teda okolo muža a obraty robí okolo vlastnej osi. Iné

príklady: Keď korčuliar robí kruh, otáča sa. Pritom však môže robiť niekoľko obrátov (okolo vlastnej výškovej osi). V krasojazde otáča sa cyklista po kružnici vľavo, stojí ľavou na sedadle, pravou na kormidle a obracia trup a hlavu vpravo.

Ak na lyžiach robíme obrat, robíme ho zväčša v stoj (na mieste), ale otáčame sa vždy počas jazdy oblúkom. Obdobne na lodi robíme obraty aj otáčania.

Na uvedených príkladoch vidno, ako je správne držať sa dôsledne definícií a používať výrazy *toč* a *obrat* v presne vymedzenom rozsahu. Zabezpečuje sa tým potrebná stručnosť a jednoznačnosť pojmov.

V názvosloví obrátov sme mali veľké nedostatky aj v tom, že v telesnej výchove sme sa zásadne líšili od toho, čo je presne určené v geometrii, vo fyzike a v ostatných odboroch. Líšili sme sa aj od obrátov, ako ich uznávajú v celom telocvičnom svete. Zásada, že sa vedy vzájomne o seba opierajú a že sa rešpektujú principiálne oblasti tej vedy, z ktorej daná vec pochádza, nemôže sa obchádzať ani v telesnej výchove. A predsa to doteraz bolo tak. V geometrii, vo fyzike, v technických vedách, v astronómii, ako aj vo všetkých telesných cvičeniach (športoch) všeobecne platí, že obrátom rozumieme pohyb vykonaný v rozsahu 360° . Naproti tomu v Československu sme v telesnej výchove mali rozsah 180° pre celý obrat.

Keď napríklad v medzinárodnom opise máme určené cviky na náradí s polobratom (písané v zlomkoch $\frac{1}{2}$), všade sa tým rozumel obrat o 180° , ale my sme ho nazývali celým obrátom a písali sme ho v podobe $\frac{1}{1}$. Dochádzalo často k nepríjemným nedorozumeniam. Takisto bola táto vec nepríjemná v školskej výučbe, kde sa žiaci vo všetkých predmetoch učia poznávať a rozlišovať celý obrat v rozsahu 360° , ale v telesnej výchove celým obrátom museli rozumieť obrat o 180° . Situácia bola neudržateľná, a predsa sa dlhý čas neriešila.

Júnová porada na KTV VŠE sa jednoznačne s touto nedôslednosťou vyrovnala a uzniesla sa odporučiť Ministerstvu školstva, jazykovednému ústavu Ľudovíta Štúra SAV a dobrovoľnej telovýchovnej organizácii používať:

celý obrat ($\frac{1}{1}$) pre 360° ,

polobrat ($\frac{1}{2}$) pre 180° ,

štvrtobrat ($\frac{1}{4}$) pre 90° ,

osminový obrat ($\frac{1}{8}$) pre 45° .

Dokiaľ sa vec nevžije, odporúča sa v zátvorke písať rozsah v uhloch, napr.: *stoj na rukách so štvrtobratom (90°) vpravo, odrazom pravej po-*

lobrat (180°) vpravo do stoja rozkročného, z mierneho stoja rozkročného skokom celý obrat (360°) vpravo do stoja rozkročného.

Nová úprava a spresnenie názvoslovia točov a obratov, ako aj určenie rozsahu obratov podľa geometrie znamená v oblasti názvoslovia telesných cvičení spresnenie. Pretože ide o cviky a výrazy vyskytujúce sa v najrozličnejších telovýchovných odvetviach (športoch), má toto spresnenie veľký praktický význam. Treba, aby sa s touto úpravou oboznámil čo najväčší okruh odborníkov, ktorí toto spresnenie uvítajú.

S uvedeným riešením však treba oboznámiť čo najširší okruh používateľov spisovného jazyka, ktorým záleží na jeho kultúre i na presnosti vyjadrovania.

ROZLIČNOSTI

Kocúrkovo, kocúrkovina

Chalupkovou klasickou veselohrou Kocúrkovo alebo Len aby sme v hanbe nezostali (prvý raz vyšla v Levoči v roku 1830) vošiel do slovenského vedomia nový pojem a do slovenčiny nové slová *Kocúrkovo*, *Kocúrkovan*, *kocúrkovský*, *kocúrkovina*. Kocúrkovo je názov vymyslenej obce, v ktorej sa odohráva dej viacerých Chalupkových veselohier a prózy Kocúrkovo, uverejnenej v Hronke v roku 1836. Autor hneď v predhovore k prvému vydaniu hry Kocúrkovo napísal o Kocúrkovanoch okrem iného, že „podľa ich názoru stojí Kocúrkovo práve v samom prostriedku zeme a niet iného jemu rovného mesta. — Za živa v Kocúrkove a po smrti v nebi. — A nedávno sa boli v krčme o to krvavé pračky zviedli, keď tomu jeden pocestný tuho odporoval, hovoriac, že tu i tam sa Kocúrkovo vyskytuje a že by on mohol niekoľko miest, mestečiek a dedín menovať v tej a inej stolici.“ V ďalšej z veselohier, nazvanej Trasoritka alebo Stará láska sa predsa dočkala (vyšla v Levoči v roku 1833), hovorí Frntolín krčmárovi Vodupilovi: „Môj milý! Kocúrkovo je tu a Kocúrkovo je tam. Veru som ich počnúc od hranice až sem načítal až desať“ a richtárovi Daryberovi: „V každej stolici, v každom meste, v každej dedine som to poznal, že nielen v Čechách sa to meno opakuje, ale všade, na všetky štyri strany sveta.“

Kocúrkovo sa rýchlo stalo pojmom. V Palárikovej veselohre Inkognito vraví o ňom básnik Jelenský: „Buď čo buď, musel som teda ten sláv-

ny Kocúrkov vyhľadať, — blúdil som po celom Slovensku, poprehliadal všetky folianty a buchanty o Kocúrkove, ba i mapy a cestopisy na poradu bral, ľudí sa pýtal, jedni mi napravo, druhí naľavo, jedni tam, druhí inam ukazovali — a kde nič, tu nič — milého Kocúrkova nikde niet! Do tisíc striel! Už som chcel „re infecta“ spiatočnú cestu nastúpiť, keď mi zrazu Múza do ucha kričí: „Ty blázon, čože sa tak trdiš, veď Kocúrkov máš všade pred nosom, len otvor oči!“ V Záborského Faustiáde hovorí zasa olejkár: „Kdekoľvek bodnete na zemevide medzi Tisou a Moravou, všade utrafíte na Kocúrkovo, túto smiešnu stránku Slovenska.“

V súčasnej slovenčine je slovo *Kocúrkovo* aj symbolom malomeštiackych pomerov, slovo *Kocúrkovan* predstavuje typ obmedzeného, zaostaleho malomeštiaka, *kocúrkovčina* malomeštiactvo, zaostalosť, vyplývajúcu z obmedzeneckej povýšenosti, veľikášstva a malichernosti.

Je zaujímavé, že aj v češtine majú slová *Kocourkov*, *kocourkovský*, *kocourkovština* taký istý význam ako v slovenčine. Dva roky po prvom vydaní Chalupkovho *Kocúrkova* uverejnil český obrodenecký spisovateľ Jozef Jaroslav Langer satiru *Den v Kocourkově* a v rokoch 1846—1848 iný obrodenecký autor Prokop Chocholoušek vydával dokonca zborník s názvom *Kocourkov*, čili *Paměti převelikého města Kocourkova* a obyvateľů jeho.

V oboch našich príbuzných jazykoch sa vymyslené vlastné meno apelatizovalo (stalo sa všeobecným) pomerne rýchlo, nadobudlo zrozumiteľný a ľahko aktualizovateľný všeobecný význam. Apelatizované slovo *kocúrkovo* je rovnoznačné s odvodeným *kocúrkovčina*.

• • •

Tieto riadky inšpirovala inak veľmi milá, poučná a vo viacerých smeroch podnetná knižka *Co to je, když se řekne...* (nakl. Svoboda, Praha 1969), ktorá vznikla z cyklu relácií pre školy a obsahuje vysvetlenie viac ako 200 slov, slovných spojení a fráz, vychádzajúcich najmä zo starovekých, ale i z novších dejín, ako sú napr. *začínať od Adama*, *Kainovo znamenie*, *starý ako Matuzalem*, *poturčenec horší od Turka*, *Potemkinove dediny*, *turecké hospodárenie*, *chuligán* a i. A v tejto knižke sa na s. 282—283 píše aj o Kocúrkove. Spomínajú sa tu Langer i Chocholoušek, ale o J. Chalupkovi akoby autori ani neboli počuli. Píše sa tam doslova: „*Svůj Kocourkov si vytvořili i Poláci, je to Pacanów, Slováci mají Čudákov, Srbové Salov, Angličané Gotham; mají jej Francouzi i Bulhaři.*“

Že by autori naozaj o J. Chalupkovi nevedeli?

To je hádam jediný vážnejší vecný nedostatok zaujímavej a už veľmi populárnej publikácie.

M. Majtán

Literatúra:

A. Noskovič, *Ján Cholupka, tvorca slovenskej veselohry*, Bratislava 1955; O. Spalová a kol.: *Co je to, když se řekne ...*, Praha 1969.

Ešte stále botník?

Pod názvom *botník* predávajú v našich predajniach nábytku policu z kruhovej ocele, kde si ľudia ukladajú obuv, najmä tú, ktorú si prezúvajú pri príchode domov alebo pri odchode z domu. Polica býva umiestnená v predsieni.

Keď Slovak počuje slovo *botník*, nerozumie mu, lebo toto pomenovanie nie je preňho významovo priezračné. Až keď sa dozvie, že ide o kus nábytku, do ktorého sa dávajú topánky, pochopí, že časť *bot-* v tomto názve súvisí s podstatným menom *bota*, *boty*.

Dozaista preto sa pred šiestimi rokmi pred začatím výroby police na obuv pracovníci nábytkového závodu v Prešove obrátili na Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave s otázkou, ako nový výrobok nazvať. Išlo im o to, aby pomenovanie bolo jednoslovné, ibaže názov *botník*, ktorý chceli zaviesť daktorí z nich, sa im nepozdával.

Dobrý jazykový cit pracovníkov prešovského nábytkového závodu potvrdil I. Masár odpoveďou v Slovenskej reči (SR 30, 1965, 61—62), kde vysvetlil, prečo slovo *botník* pocitujeme ako neslovenské.

V názve *botník* nemožno proti slovotvornej príponě *-ník* (*bot-ník*) namietat nič, lebo ňou sa i v slovenčine tvoria pomenovania prostriedkov na uloženie vecí (*šatník*, *bielizník*, *priborník*, *lyžičník*, *čajník*, *smetník* a i.). Ako cudzí prvok sa však v slove *botník* pocituje jeho slovotvorný základ *bot-* súvisiaci so slovom *boty*. Názov *boty* sa v češtine používa vo význame slovenského názvu *topánky* (druh koženej obuvi rozličných tvarov siahajúcej nad členky). Pritom však nemožno povedať, že slovo *bota* je v slovenčine celkom neznáme. Uvádza ho i Slovník slovenského jazyka, ale hodnotí sa tam ako slovo nie celonárodné, lež iba krajové, a má význam „čizma“. V spisovnej slovenčine teda podstatné meno *boty* ako základové slovo, od ktorého by sme mohli odvodiť názov pre policu na topánky, na obuv, neprichádza do úvahy.

Úlohu základového slova na utvorenie jednoslovného pomenovania pre tento kus nábytku by podľa I. Masára najlepšie spĺňalo slovo *obuv* ako najvšeobecnejší názov pre všetky druhy výrobkov na ochranu nohy, ale táto možnosť sa nedá využiť, keďže by spojením základu *obuv-* s príponou *-ník* vznikla forma *obuvník*, ktorá je už v slovenčine zaužíva-

ná v celkom inom význame. Pri slovotvornom základe *obuv-* autor uvažuje i o podobe *obuvnica* podľa typu *múčnica* (od slova *múka*).

Keby sa ako základové slovo prijalo podstatné meno *topánky* významovo zodpovedajúce českému slovu *boty*, dostali by sme podobu *topánočník*. Tá sa vytvorila striedaním hlások (*nk* — *nok* — *noč*), ktoré je v súčasnom jazyku už menej živé, a preto I. Masár navrhuje ako vhodnejšiu podobu *topánkovník*.

No obidve ostatné pomenovania — *obuvnicu* i *topánkovník* — pokladá za dosť umelé a radí ostať pri viacslovnom názve (*skrínka na obuv*, *skrínka na topánky*, *polica*, resp. *polička na obuv*, *topánková skrínka*), kým by sa jeden z termínov *obuvnica* alebo *topánkovník* neosvedčil napred v praxi.

Po šiestich rokoch máme teraz možnosť presvedčiť sa o situácii v praxi. Zisťujeme, že prevládla tendencia používať jednoslovný názov. Je to pochopiteľné, lebo tendencia po univerbizácii je v súčasnosti veľmi živá. Zaráža však, že sa neujalo ani jedno z navrhovaných pomenovaní vytvorených z domácej slovnej zásoby. V obchodoch s nábytkom predávajú a aj píšu na výplatné bloky slovo, ktoré je v slovenskej reči neústrojné: *botník*. Vychádza tak navnivoč dobré úsilie výrobcov tovaru i jazykového poradcu.

Ak sa dakomu zdajú pomenovania *obuvnica* alebo *topánkovník* umelé a nezvyčajné, tým viac je v spisovnej slovenčine umelý a nezvyčajný názov *botník*. V porovnaní s predchádzajúcimi dvoma názvami chýba mu najmä významová priehľadnosť.

Ak teda domáce slová majú správnu a zreteľnú slovotvornú stavbu a ak sa tvoria podľa produktívneho slovotvorného typu, ostaneť radšej pri nich. Z hľadiska typu by najviac vyhovovala podoba *topánočník*, ale už spomenuté striedanie hlások je dôvodom, aby sme dali prednosť podobe *topánkovník*. Slovu *topánkovník* každý porozumie a ak sa bude častejšie používať v praxi, chytro si naň aj navykneme.

V. Betáková

SPRÁVY A POSUDKY

Konferencia o jazykovej výchove v materských školách

V dňoch 22.—23. februára 1971 usporiadal Krajský pedagogický ústav v Banskej Bystrici krajskú konferenciu o jazykovej výchove a kultúre reči v

materskej škole. Konferencia sa konala v Turčianskych Tepliciach za účasti inšpektoriek, riaditeľiek a učiteľiek materských škôl zo Stredoslovenského kraja.

Ústredný motív konferencie usporiadateľa veľmi priliehavo zvýraznili básnickými slovami P. Horova:

...bo ľudská reč
je sfa reč matiek,
jasná a čistá
ako voda z prameňa.

Príhodne a naozaj slávnostne vyznelo na začiatku konferencie vystúpenie študentiek Pedagogickej školy v Turčianskych Tepliciach s recitáciou básne P. O. Hviezdoslava *Mňa kedys' zvádzal svet* a niekoľkými zborovými piesňami, medzi ktorými nechýbala pieseň *Aká si mi krásna...* Účastníkov konferencie milo pozdravili deti z miestnej materskej školy. Dôležitosť rokovania veľmi vyzdvihla prítomnosť vedúcich stranických a školských pracovníkov Stredoslovenského kraja. Po ich prejavoch vedúca Kabinetu pre materské školy s. Šoucová uviedla prvú prednášku konferencie, ktorú predniesla Mária Pisárčiková, pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, na tému *Základy jazykovej kultúry*.

V prednáške sa M. Pisárčiková zaoberala na všeobecné otázky jazykovej kultúry a osobitne na vysvetlenie základných pojmov; jazyková kultúra, to je predovšetkým stav a vypracovanosť jazyka, potom starostlivosť o tento stav. V užšom zmysle sa jazyková kultúra chápe ako úroveň jazykovej praxe a cieľavedomá starostlivosť o ňu (jazyková výchova). Prednášateľka nakrátko zhrnula, akými vývinovými štádiami prechádzal náš spisovný jazyk a aká bola starostlivosť o jazykovú kultúru v posledných desaťročiach. Tento pohľad do minulosti mal pomôcť pochopiť súčasné problémy jazykovej kultúry a jazykovej výchovy. Teoretické východisko, o ktoré sa opiera súčasná slovakistika aj v jazykovej výchove, podrobne a s najväčšou aktuálnosťou vypracovala konferencia o jazykovej kultúre v r. 1966. Závěry konferencie, formulované ako Tězy o slovenčine, predstavujú ucelenú teóriu o spisovnom jazyku, teóriu, ktorá vychádza zo súčasných podmienok vývoja spisovnej slovenčiny a je dobrým východiskom práce v jazykovej kultúre.

V prednáške sa venovala pozornosť objasneniu pojmov národný jazyk, spisovná podoba národného jazyka a nespisovné útvary (nárečia a slangy). Zdôraznila sa najmä spätosť slovenského spisovného jazyka s nárečiami, a to najmä preto, aby u učiteľiek našich najmenších školákov, ktorí sa vyjadrujú rečou svojho rodinného prostredia a často aj nárečím, nevznikla predstava, že túto spätosť nárečia a spisovného jazyka treba násilne porušovať, že nárečia treba z úst detí odstraňovať. Spisovný jazyk a nárečie v prostredí materskej školy treba chápať ako dve paralelné vyjadrovacie vrstvy, z ktorých každá má svoj význam.

Nakoniec prednášateľka hovorila o tom, čo sa dnes v jazykovej výchove robí, o aké jazykové pramene a príručky sa môžu v praxi opierať aj učiteľky materských škôl.

Druhá prednáška mala tému *Význam jazykovej výchovy v predškolskom veku, jej princípy a perspektívy*. Predniesol ju pracovník Jazykovedného ústavu

Ludovíta Štúra SAV dr. František Kočiš. Význam jazykovej výchovy v materskej škole podčiarkuje to, že je neoddeliteľnou súčasťou jazykovej výchovy a jazykovej kultúry v celej našej spoločnosti. Jazyková výchova je dlhodobý proces, ktorého cieľom je spontánne ovládanie spisovného jazyka, živé a citlivé jazykové povedomie. Učiteľka materskej školy kladie jej prvé základy, a tak jazykovú výchovu ani tu nemožno nijako zľahčovať. Materská škola sa spomedzi všetkých škôl ako prvá oficiálne prihovára dieťaťu v spisovnom jazyku — v tom je jej výhoda, ale i veľká zodpovednosť.

Princípy jazykovej výchovy v materskej škole sa v prednáške špecifikovali takto: 1. jazyková výchova je komplexný učebný proces; okrem toho, že sa tu dieťa ešte učí pomenúvať veci, javy, deje atď., dávať ich do vzťahov, navyká si na spisovné vyjadrovanie; 2. vyučovacím prostriedkom je výlučne zvuková podoba spisovného jazyka, hovorený jazyk, a tak učiteľka má byť dobrou rozprávačkou s citlivým prístupom k významom slov a s bezchybnou výslovnosťou; 3. deti si v nárečovom prostredí osvojujú spisovné vyjadrovanie na základe paralelnosti nárečového a spisovného výrazu, tvaru, na paralele nárečovej a spisovnej výslovnosti — s perspektívou, že spisovné vyjadrovanie sa u dieťaťa stane jediným vyjadrovaním v škole vôbec; nejde teda o odstraňovanie nárečia z úst dieťaťa, ale o privádzanie k spisovnému slovu pomocou nárečia; 4. reč učiteľky má byť v každom ohľade vzorná a názorná; 5. dieťa si má osvojiť súvislosť jazykového prejavu a istotu v spisovnom vyjadrovaní, inými slovami — to, čo dieťa vie, má vedieť správne a s istotou; 6. príslušnú literatúru (riekanky, veršičky, rozprávky atď.) treba vyberať kriticky a aj z hľadiska jazykovej správnosti.

Posledná prednáška, ktorú predniesla O. Holéczyová, CSc., pracovníčka Výskumného ústavu pedagogického v Bratislave, dotýkala sa významu jazyka pri mravnej výchove detí. Prednášateľka hovorila o dvoch zložkách výchovy: o mravnej a jazykovej, pričom zdôraznila, že obidve zložky sa viažu na seba veľmi úzko (kladné i záporné mravné vlastnosti sa viažu na jazykový materiál). Reč má dôležitú funkciu pri nadvязovaní kontaktov dieťaťa so spoločnosťou i pri utváraní schopnosti preberať na seba mravnú zodpovednosť. Cez reč sa teda uskutočňuje mravný vývin dieťaťa. Ideálnym prostriedkom, ktorý v sebe zlučuje aspekt jazykovej i mravnej výchovy, sú ľudové rozprávky. Cez ne sa rozvíjajú city i myslenie dieťaťa, cez ne sa obohacuje jeho jazyk. Prednášateľka zdôraznila, že spätosť jazykovej a mravnej výchovy v detstvom veku je najdôležitejším činiteľom pri formovaní celistvej, mravnej osobnosti dieťaťa.

Na druhý deň rokovania učiteľky so vzácnym pochopením základných princípov jazykovej výchovy v materskej škole prednášali diskusné príspevky k celému komplexu otázok jazykovej výchovy. Ich poznatky, skúsenosti, preteplené úprimným vzťahom k materinskej reči, budú tvoriť veľmi cenný študijný materiál o jazykovej výchove v materských školách.

Vedúcim pracovníkom Krajského pedagogického ústavu v Banskej Bystrici patrí vďaka i uznanie za dobrú organizáciu konferencie a za pozornosť voči prednášajúcim.

M. Pisárčiková — F. Kočiš

SPYTOVALI STE SA

Architektský? — Jozef Vylefal z Košíc: „V Pravde zo dňa 7. 11. 1970 v článku Program a práca architektov použili prídavné meno *architektonický* v spojení na celú *architektonickú obec*. Obec skladajúcu sa z architektov nie je možné nazývať architektonickou, lebo toto slovo má iný konkrétny význam. Utvoriť prídavné meno príponou *-ský* od slova *architekt* je síce možné, ale slovo je neľubozvukné a ťažko sa vyslovuje.“

Vztahové prídavné meno *architektonický* je odvodené od podstatného mena *architektonika* a má význam „týkajúci sa umeleckého a technického riešenia stavby, usporiadania nejakého celku“. Používa sa v spojeniach *architektonická kompozícia, architektonické návrhy, architektonické pamiatky, architektonické prvky, architektonický sloh* a pod. To značí, že prídavné meno *architektonický* nemožno použiť v takých spojeniach, kde treba používať vztahové prídavné meno odvodené od podstatného mena *architekt*. Prídavné meno *architektský*, ktoré pisateľ vo svojom liste uvádza, je správne utvorené, ale má tú nevýhodu, že pri odvodzovaní sa vytvorila skupina spoluhlások *-ktsk-*, ktorá sa ťažko vyslovuje. Od slova *architekt* mohlo by sa utvoriť vztahové prídavné meno aj pomocou prípony *-ický*. Prípona *-ický* má totiž tú istú funkciu ako prípona *-ský* a používa sa pri tvorení prídavných mien od prevzatých slov pomenúvajúcich osoby, napr.: *aristokrat — aristokratický, askéta — asketický, farmaceut — farmaceutický*. Podoba *architektický* sa však ukazuje ako nepotrebný neologizmus a ani v praxi sme sa s ňou zatiaľ nestreli. Preto odporúčame používať len spojenia s nezhodným prívlastkom, teda *obec architektov, zväz architektov, klub architektov* a pod.

M. Považay

Pútač, či putač? — J. A. z Košíc sa spytuje, či v základe odvodeného podstatného mena *pútač* je krátka alebo dlhá slabika. Upozorňuje nás, že vo Vychodoslovenských novinách zo 7. decembra 1970 čítal tieto vety: *Na frekvencovaných miestach Prešova bude inštalovaných osem putačov vysokých vyše päť metrov. — Dva putače kúpili VSŽ a Odevné závody kapitána Nálepku, po jednom ZPA Dukla Prešov, Reštaurácie, Domáce potreby, Koža — Guma — Textil.*

V súčasnej spisovnej slovenčine je model s odvodzovacou príponou *-č*, ktorou sa tvoria názvy vecí a nástrojov od nedokonavých slovies, veľmi produktívny, napr.: *rozprašovač, zosilňovač, riadkovač, liadkovač, nafahovač, dierkovač, prerušovač, vypínač, spínač, stýkač, rozvádzač, prijímač, vysielateľ, podbíjač, ovládač, vyorávač* a pod. Odvodzovacou príponou *-č* je od nedokonavého slovesa *pútať* utvorený i názov *pútač*; v spisovnej slovenčine označujeme týmto slovom predmet, ktorý má upútať pozornosť kupujúcich alebo chodcov na ulici na nejaký tovar alebo na výrobok. Tak ako sa pri ostatných odvodených podstatných menách utvorených podľa tohto modelu neskracuje pred odvodzovacou príponou *-č* dlhá slabika (*spínač, stýkač, rozvádzač, prijímač, vy-*

orávač, podbíjač, vysieláč a pod.), neskracuje sa ani v odvodenom podstatnom mene *pútač*. V uvedených vetách z Východoslovenských novín bola chyba. Aj tam názov *pútač* mal byť s dlhou korennou slabikou — *pú t a č*.

J. Jacko

Pravopis latinských názvov časopisov a zborníkov. — Z redakcie Slovenskej archeológie v Nitre sa pýtajú, aké sú zásady pre písanie veľkých písmen v latinských názvoch časopisov a zborníkov.

Najprv treba povedať, že pravopis latinských názvov súčasných časopisov nie je tak prísne ustálený ako pravopis slovenských vlastných názvov. Možno sa tu odvolať iba na úzus.

A tu možno konštatovať isté kolísanie. Nájdeme napr. názov *Acta linguistica*, *Slavia occidentalis*, *Studia antiqua*, ale popri tom aj *Acta Linguistica*, *Studia Slavica*, *Slavica Pragensia*. Je zaujímavé, že veľmi často sa celé názvy časopisov píšu verzálkami (*SLAVICA SLOVACA*, *STUDIA ANTIQUA*), takže sa nedá zistiť, aké sú začiatkové písmená.

No v redakčných poznámkach možno nájsť aj písanie nie verzálkami a potom sa v našich časopisoch s latinskými názvami [uvádzame príklady z jazykovedy, ale tieto prípady platia aj pre ostatné odbory] uznáva zásada písať všetky plnovýznamové slová s veľkým začiatkovým písmenom; túto zásadu možno prijať a odporúčať jej všeobecné rozšírenie. Teda napr. *Slavica Slovaca*, *Linguistica Slovaca*. A potom aj *Historica Slovaca*, *Studia Archeologica* a pod.

J. Horecký

Vyklbiť panvu — nie pánev. — I. P. z Nadlíc upozornil na chybnú podobu slova vo vete, ktorú si vypísal z denníka *Práca* z 21. 8. 1970. Išlo o vetu *Ing. Vojtech K. si vyklbil pánev*.

V spisovnej slovenčine poznáme len substantívum *panva*, ktoré je ženského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *žena*. Podľa vzoru *žena* sa skloňujú aj podstatné mená *mrkva*, *rakva*, *vetva*. V spisovnej češtine 1. pád jednotného čísla uvedených podstatných mien znie *pánev*, *mrkev*, *rakev*, *vetev*. Zaiste pod vplyvom spisovnej češtiny použil pisateľ vety *Ing. Vojtech K. si vyklbil pánev* v spisovnej slovenčine substantívum *pánev*. Štvrtý pád jedn. čísla od podstatného mena *panva* má v spisovnej slovenčine podobu *panvu*, od *mrkva* — *mrkvu*, od *rakva* — *rakvu*, od *vetva* — *vetvu*. Preto citovaná veta mala znieť takto: *Ing. Vojtech K. si vyklbil panvu*. V 2. páde tieto substantíva majú v spisovnej slovenčine pádovú príponu *-y*: {z} *panvy*, *mrkvy*, *rakvy*, *vetvy*, naproti tomu v spisovnej češtine pri spomenutých substantívach je v gen. sg. pádová prípona *-e*, pričom sa kmeňová samohláska *-e-* vysúva: {z} *pánve*, *mrkve*, *rakve*, *větve*.

J. Jacko

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Ročník 5, 1971, číslo 6.

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Oľga Urbaníková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1971.

Cena Kčs 3,—.